

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

»Tvende gange skudt i grus atter rejst som møllehus...«

Et af Danmarks nationale symboler, Dybbøl Mølle.

(Foto 1992 Christel Fosmark)

Kammeraternes Hjælpefond

Stiftet 1945

Henvendelse om hjælp i henhold til fondens fundats rettes til kontorchef, cand.jur. Hans Andersen, Sløsevej 19, 4894 Øster Ulslev. 53 86 55 59.

Henvendelse ang. feriehjemmet på Kegnæs rettes til overlærer Preben Feddersen, 5874 Lundeborg, Hesselager. 62 25 14 77. (Der er 7 senge). Feriehomeadressen er: Flejmosen 4, Østerby, 6470 Syd-Als, Als. 74 40 53 42.

Tilsynsførende: Ejler Mortensen, Nørregade 6, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 17 04.

Medlemmer: Iflg. fundatsen paragraf 4 kan som medlemmer af fonden kun optages danske statsborgere, der grundet aktiv indsats i frihedskampen i besættelsestiden har været indsat i danske eller tyske fængsler eller i danske eller tyske fange- eller koncentrationslejre.

På fondens møde den 24. september 1977 besluttedes det, at fondens virksomhed især skulle samles om at videreføre feriehjemmet på Kegnæs, at videreføre bladet »Pigtraad« og at søge sikret, at 4. maj fortsat højtideligholdes i Ryvangen.

Forretningsudvalget:

Formand: Kontorchef, cand. jur. Hans Andersen.

Sløsevej 19, 4894 Øster Ulslev. Tlf. 53 86 55 59.

Næstformand: Civilingeniør Mogens Dyre, Kærvej 14, 6400 Sønderborg. Tlf. 74 42 86 26.

Kasserer: Skræddermester Povl Brandt, Glerupvej 19, 2610 Rødovre. Tlf. 42 91 13 72. Giro 1000 780.

Sekretær: Skoleinspektør Johs. Fosmark, Chr. Winthers Vej 1, 8600 Silkeborg. Tlf. 86 81 07 09. Giro 1000 780.

Overlærer Preben Feddersen, Caroline Amalievej 11, Lundeborg, 5874 Hesselager. Tlf. 62 25 14 77.

Den øvrige bestyrelse består af:

Kontorchef Niels Christian Andersen
Volmersvej 5, 6330 Padborg
Tlf. 74 67 31 53

Tandtekniker Leo Kæraa
Dalsvinget 1, 8270 Højbjerg
Tlf. 86 27 04 28

Overbetjent Ejler Mortensen
Nørregade 6, 6440 Augustenborg
Tlf. 74 47 17 04

Korpmester Hans Bøjlund
Påbyvej 36, 6000 Kolding
Tlf. 75 56 90 49

General Fl. Bussenius Larsen
Lundsgårdsvej 16, 4180 Sorø
Tlf. 53 63 59 20

Journalist Johs. Rasmussen
Ømkulevej 9, 7100 Vejle
Tlf. 75 82 65 72

Tømrermester Erik Hauberg
Holballe, Tandslet, 6470 Sydals
Tlf. 74 40 76 32

Forvalter Axel Lauritzen
Lundtofteparken 42, 2. tv., 2800 Lyngby
Tlf. 42 88 12 42
Sommer: 42 65 05 11

Provst Poul Riis
Hostrupsgade 9, 4200 Slagelse
Tlf. 53 53 35 34

Direktør Bernth Johannesson
Johs. V. Jensens allé 48, 4. tv.,
1806 Frederiksberg C
Tlf. 31 16 32 84

Maskinmester H.P. Skjoldborg
Skovbrinken 9, 6400 Sønderborg
Tlf. 74 42 57 07

Læge Axel Jørgensen
Duebrødrevvej 14, 9000 Aalborg
Tlf. 98 10 15 80

Fhv. bestyrer
Solveig Skjøtt
Daisø Park 128, 3500 Lille Værlose
Tlf. 42 48 56 74

Fangesammenslutningens Rekreativsfond

Fonden, der er stiftet af SAMMENSLUTNINGEN AF DANSKE FANGER FRA FRIHEDSKAMPEN 1940-45, yder støtte til rekreativophold for tidligere fanger og andre invaliderede fra frihedskampen.

Ansøgningsskema kan rekvireres hos formanden: Jakob Jensen, Højager 12, 3230 Græsted, eller i de enkelte foreninger. Der kan bevilges støtte på indtil 75 pct. af rekreativopholdets samlede pris, dog max. kr. 4.000.

Der ydes støtte til ophold på egentlige rekreativshjem, kuranstalter, sanatorier etc. Til ophold af mere feriemæssig karakter kan der ikke bevilges støtte.

Ansøgningsskemaet skal ved indsendelsen være udfyldt således, at samtlige spørgsmål er besvaret. Den i skemaet nævnte dokumentation skal være bilagt. Originale bilag vil blive returneret sammen med besvarelsen.

Da bevilgede beløb ikke kan udbetales til ansøgeren, men kun til rekreativopholdets arrangør, må skemaet indsendes i så god tid, at svaret kan være fremme, inden betaling for opholdet skal finde sted. Det må påregnes, at behandlingen af ansøgninger i fondens bestyrelse tager omkring 14 dage.

Neuengamme Foreningens Rekreativ- & Hjælpekasse til fordel for Frihedskampens Ofre

Adresse: c/o Frihedsfondens kontor, Æbeløgade 1,2., København Ø.

Midlerne fra salg af frimærker med overpris, til fordel for frihedskampens ofre og deres minde, udgivet i anledning af 40 års dagen - 4. maj 1985, uddeles til rekreativ formål eller -hjælp i særlige trangtilfælde. Beløb kan søges af danske statsborgere, der er - eller vil kunne anderkendes - i henhold til lov om erstatning til besættelsestidens ofre § 1a.

Anmodning om ansøgningsskema sendes til ovenstående adresse.

Bladet

Pigtraad- Gestapofangen

ABONNEMENT, BLADREGNSKAB OG ANNONCER

Jens Erik Finderup
Gadstrupparken 3
4621 Gadstrup
42 39 09 91
Giro 9 31 54 54

Årsabonnement 100.- kr.
Udenfor Skandinavien betales
et portotillæg på 100.- kr.

Eventuelle fejl i besørgelsen af
bladet rettes hurtigst muligt
ved henvendelse til udlevere-
ringspostkontoret.

REDAKTION

Kaj Christensen
Præstegårdsvænget 16
5210 Odense NV
66 13 80 10

Hans Andersen
Sløsevej 19, Sørup
4894 Øster Ulslev
53 86 55 59 og 53 87 13 00
(ansvarshavende under
Johs. Fosmarks sygdom)

TRYK

Fjerritslev Avis Offset

INDHOLD:

Jul bag tremmer.....	3
Endelig fest for søfolk.....	4
Hannover-Stöcken efter krigen	5
Runde dage	8
Bøger	9
Mindeord	11
Foreninger	12

Bladet udkom med et sær-
nummer den 1. februar 1995.
De følgende numre af bladet
udkommer den 1. april og den
15. juni 1995. Stof må være re-
daktionen i hænde senest
henholdsvis den 1. marts og
den 15. maj 1995.

Pigtraad - Gestapofangen

NR. 1

FEBRUAR 1995

50. ÅRGANG

Organ for Kammeraternes Hjælpefond og S sammenslutningen af danske fanger fra Frihedskampen 1940-45

Buchenwald-klubben · Dachau-klubben · Landsforeningen Erhvervshæmmede fra Frihedskampen
Landsforeningen Gestapo-Fangerne · Foreningen af Gestapofanger fra besættelsen · Hannover-Stöcken-gruppen
Horserød-Foreningen · Landsforeningen af kz-fanger fra Neuengamme
Ravensbrück-gruppen · Sachsenhausen-foreningen · Stutthof-foreningen · Theresienstadt-foreningen

Julen bag tremmer

Af Johannes Fosmark

- Sikke en jul, vi skal få i år, hvis vi kommer ud til juleaften, sagde min cellekammerat i Vestre Fængsels tyske afdeling i København til mig nogle dage før juleaften 1943.

Jeg havde siddet siden 12. november og min cellekammerat siden den 29. august 1943.

- Ja, hvis man kan bilde Gestapofolkene ind, at man egentlig ikke rigtig har lavet noget, svarede jeg, så slipper vi måske ud til juleaften.

En af mine gode venner, som jeg kendte meget godt i arbejdet inden for de sønderjydske foreninger, kaldet Grænseforeningen, mødte op hos Gestapo og tilbød at sidde inde i min celle i juledagene, for jeg skulle hjem til min familie og holde jul, men det smukke tilbud blev afvist pure, så det lykkedes ikke nogen af os to at slippe ud til juleaften, men det lykkedes derimod for en del andre medfanger, og dette at nogle slap ud, gav jo en vældig spænding, fuld af forventninger.

Men denne juleaften blev ret usædvanlig - på anden måde, for juleaftensdag blev både min cellekammerat og jeg kaldt ud på fængselsgangen. Det var hen på eftermiddagen, og vi var begge meget spændt på, hvad det gjaldt, og vi blev glædeligt overrasket, da vi begge fik ordre til at tage hver en stabel bibler og begynde omdelingen ved hver sin side af etagen.

Under omdelingen gentog det samme sig i hver enkelt

celle: Fangevogteren stak den lange nøgle ind i celledøren, drejede nøglen rundt og lukkede op, og nu rettedes eet eller to par ængstelige øjne imod os. Nogle sad i enecelle, mens andre var sat sammen med en anden.

Det var tydeligt, at hver enkelt fange var ængstelig for, hvad besøget ville bringe. I hver enkelt celle gik jeg hen til cellens beboer(e) og sagde: »Goddag. Jeg er selv fange, men jeg har fået lov til at omdele danske bibler. Hvis du(I) ønsker det, kan du(I) få en. Den skal forblive i cellen«.

Jeg havde den glæde, at hver enkelt fangekammerat tog imod. Enkelte endda med glæde, nogle modvillige, andre tilsyneladende uden større interesse.

Det blev fortalt, at biberne var en gave fra fru Aller, og at tilladelse til uddelingen var fremskaffet af biskop Fuglsang-Damgård.

Klokken 15 om eftermiddagen begyndte uddelingen af julemeden. Den bestod af et stykke stegt torsk med kartoffelsalat, og klokken 18 fik hver et kogt æg og en lille pose bolsjer.

Min cellekammerat havde af sin kone fået et lillebitte juletræ, ca. 25 cm højt, og jeg havde fra min kone fået en juledekoration. Den forærede jeg til en anden celle, hvor kammeraten var helt uden julepynt.

Tidligt på aftenen tændte min cellekammerat og jeg juletræet, som vi stillede på bordet i cellen. Den ene af os læste nu juleevangeliet, og af en sangbog, som min cellekammerat havde skaffet sig,

begyndte vi nu at nynne på julens salmer og sange.

Jeg havde en vældig lyst til at bede overvagtimesteren om tilladelse til ude i fangegangen at synge »Glade jul, dejlige jul« for alle i fængslet, men to ting afholdt mig fra det, nemlig en vis ængstelse for, at jeg ikke ville få lov, samt den omstændighed, at jeg jo ikke er solosanger.

Men så klarede vi situationen på en anden måde, for da min cellekammerat og jeg opdagede, at der ikke blev skredet ind mod vor sang i cellen, sang vi mere frejdigt både den traditionsrige »Julen har bragt velsignet bud« og »Glade jul«, og naturligvis glemte vi ikke at kalde på den så længselsfuldt ventede fred på jorden ved også at synge »Dejlig er jorden«. Vi vidste, at jorden kunne blive dejlig, hvis juleevangeliet fik indpas hos alle.

Dagen efter - altså juledag - havde min cellekammerat og jeg to smukke oplevelser gennem to andre fanger.

Vi havde nogle muligheder for at komme i forbindelse med andre. Det skyldtes, at min cellekammerat var ret dygtig til at sludre med fangevogterne, og ad denne vej lykkedes det ham at skaffe os begge arbejde uden for cellen. Vi kom derved også i forbindelse med vore nærmeste naboer, et ægtepar fra Fredericia, der nok sad i celle, men ikke på samme måde som vi andre. De kunne f.eks. jævnligt modtage besøg i selve cellen. Når vi andre fik besøg, foregik det i et særligt lokale og under tysk bevogtning.

Vi fik nu en hjertelig tak fra dette ægtepar for vor julesang. Den havde gjort så godt, sagde de, og den havde hjul-

pet dem til at opleve julen - trods alt.

Den anden glædelige oplevelse var, da en medfange under vort rengøringsarbejde ude på gangen stak mig en lille lap papir, hvorpå der stod en slags beskrivelse af hans juleaften.

Han fortalte på papirlappen, at han havde været så bedrøvet og havde tænkt, at det var helt umuligt at fejre jul i fængslet. Han havde på Nørrebro i København haft et lager af våben, og han kunne således regne med når som helst at opleve en hurtig afstraffelse. Til slut stod på sedlen: »Så gik døren op, og ind trådte du med en bibel. Jeg læste og læste, og jeg følte mig så rig. Ja, jeg fik en rigtig god juleaften, og jeg vil aldrig glemme dit besøg«.

Mellem jul og nytår kom min cellekammerat ud, og efter nytår blev jeg sendt til Horserød-lejren ved Helsingør. Det, der optog alles sind her ved vores ankomst, var den jul, de lige havde oplevet, for den tyske lejrkommendant havde i sin juletale sagt, at kom han i lejr, ville han håbe, at han måtte få det blot tilnærmelsesvis så godt, som de danske fanger havde det i Horserød.

Sensationen i hans tale lå jo i, at lejrens tyske kommandant julen 1943 havde vedkendt sig, at han ikke selv troede på tysk sejr, samt at han var klar over, at efter krigen ville SS-erne blive fanger.

I januar 1944 gik min vej til 15 måneders ophold i koncentrationslejren Sachsenhausen ved Berlin.

Endelig fest for søfolk fra allieret krigstjeneste

5. maj 1945 var ingen af os søfolk fra allieret krigstjeneste hjemme i Danmark, og vi så ej heller lysene i vinduerne den 4. maj. Vi til søs var den største gruppe danske frihedskæmpere, i frontlinien i 5 år fra 9. april 1940 til VJ-dagen (15. august 1945). Nævnes skal også de 364 søfolk (29 skibe) der omkom før 9. april 1940. Først i 1969, næsten 25 år efter, blev vi anerkendt som krigsinvalid under loven ang. erstatning.

Fredag, den 5. maj 1995, nu 50 år efter, giver Statsministeriet os den oprejsning vi skulle have haft i 1945/46. Alle søfolk kom først til Danmark langt efter 5. maj 1945 i meget små grupper, fra Østen eller fra Middelhavet, måske fra Mexico-golfen. Nogen kom aldrig hjem, men bosatte sig i USA, Canada, England, Skotland og Australien. Nogen modstandskomite var der ikke. Søfolk blev dog vel modtaget af skattevæsenet, der altid mødte op. Det er kun os, der var unge dengang, der lever idag, og ikke een af os er under 70 år. Men minderne om de gamle gutter, dem der under krigen var 40/60 år, lever stadig i os. De 2000 søfolk og fiskere, der omkom fra 1939 til 1945, vore kammerater, er stadig i vores bevidsthed. Der er ingen grave at samles om.

Den 5. maj kommer anerkendelsen, og godt er det, at det sker nu, før vi ikke er mere. Vi har fra Statsministeriets '5. maj-udvalg', med en eneste formand, Departementschef Ulrik Federpiel, fået midler, så vi er i stand til at invitere 50 norske krigssejlere med ledsagere til København. Nordmændene var vores redning, da danske skibe efter 9. april 1940 lå interneret i neutrale havne, især i USA. Vi kunne da mønstre i norske skibe og gå i allieret krigstjeneste. I England blev de danske skibe bare sat under engelsk flag, og vi sejle-

de videre. Men en ting er sikkert, englænderne holdt øje med os, og alle skulle have hjemsted i Newcastle upon Tyne. De fleste sejlede nu bare... Efter Pearl Harbour i december 1941 holdt de fleste af os til i New York, når vi var i land. Derfor er så mange bosat i USA. Sidst i 1943 kom mange af vores skibe under dansk flag og var med under invasionen i 1944.

Fredag, den 5. maj kl. 08.45 ankommer M.S. QUEEN OF SCANDINAVIA med vores norske venner. Tambourkorpset vil være der, også Admiral Thiede.

Kl. 09.30 ved Mindeankeret i Nyhavn mødes de norske krigssejlere med alle de udenlandske søfolk, der tager turen hjem for at fejre befrielsen i det land, de kæmpede for. Der kommer over 100 alene fra USA. Vi danske krigssejlere står for festlighederne på den Danske Stats vegne. Admiral Sven Thiede byder velkommen, sømandspræst Osvold Mouritzen holder en kort prædiken, og vi lægger en krans til »Last Post«, som blæses af Søværnet.

Turen går så til Holmens Kirke. »Dansk Militærhistorisk Køretøjs-Forening« har stillet sine veteranbiler til rådighed. I Holmens Kirke kl. 10.30 vil dronning Ingrid være til stede og evt. lægge en krans ved Mindestenen uden for kirken. Holmens provst Claus Harms vil prædike og »Københavns Drengekor« i matrostøj vil synge for os denne glædens dag. Her er kun adgang for os og dem der har tilknytning til krigssejlerne.

Så tager vi til Rådhuspladsen, hvor der bliver 2 minutters stilhed. Dronning Margrethe vil fra balkonen holde en tale til alle os, der har været med til at bekæmpe tyskerne under krigen, søfolk og modstandsfolkene.

Kl. 13.00 skulle vi søfolk helst være nede ved færgen Sjælland, hvor Tambour-

korpset vil spille ved landgangen, og vi går ombord til en herlig frokost, hvor de 100 nordmænd er i fokus. En kendt skuespiller vil læse et digt af krigssejler Kaj Hansen, og om ikke også »Swing Sisters« vil give et par numre. Kl. 15.30 skulle vi gerne være nede ved Admiral Hotel, hvor vi får kaffe på kajen og vinker farvel til nordmændene på Oslo-båden, der afgår kl. 17.00. Både under frokosten og middagen vil Vera Lynn's sange lyde som en dæmpet baggrund, vi har dem alle.

Kl. 19.00 er der så den store middag på færgen Sjælland. Her bliver der musik og dans til »Swing Sisters«. Skuespilleren vil igen læse digtet af krigssejleren Kaj Hansen.

Selv om vi er gamle søfolk, den ældste er 96 år, kan vi godt danse, og vi har det jo i os, ingen går hjem før stolene står på bordene. De danske krigssejlere, der er med på færgen Sjælland, får dr. phil Chr. Tortzens bog, som er skrevet til denne lejlighed, »Krigssejlerne 1939-1945«. Den er med i skolernes temapakke.

Søndag den 7. maj tager mange af os til Oslo med M.S. QUEEN OF SCANDINAVIA for at være med til at fejre Norges frihedsdag. DFDS har givet os et særligt tilbud, med det store kolde bord og på hjemturen Cruise Dinner. Flot.

Har du ikke tilmeldt dig, så henvend dig til Bent Ørberg, Torvegade 64,3, DK-1400 København K, tlf. 31 95 22 06, eller Bjørg, tlf. 31 95 55 04. Oslo-turen søndag den 7. maj må vi dog selv betale, men til favorpris hos DFDS.

Nyt om F.M.N.

Dette til almindelig orientering for læsere med interesse for »Folkebevægelsen Mod Nazisme« (FMN):

Som bekendt lykkedes det at få den fhv. Schalburgmand, der var kasserer i FMN, til at afvikle tillidsposten den 25.2.1994. Det skete med øjeblikkelig virkning.

I brev fra næstformanden i FMN bekendtgjorde han, at

Schalburgmanden »afviklede sine sidste gøremål - og udtrådte endeligt«. Hvis det var tilfældet kunne han ikke mere udtale sig på FMN's vegne. Dette til trods er det nu bekendt, at han figurerer som »redaktør« for - og kommentator i - »FMN-NYT«! Det er at drive gæk med de tilbageværende medlemmer, specielt blandt de unge antinazister i Kværs, Kollund m.v.

Man må håbe, at FMN opløser sig selv, og at der kan skabes en ny seriøs antinazistisk bevægelse, der kan/vil tage hensyn til de gamle antinazister, der på krop og sjæl ved, hvad følgerne af nazisme indebærer.

FMN's nuværende bestyrelse har ikke formået at tænke på, hvad fortiden gjorde mod disse mennesker, og høste af deres erfaringer. »Det er jo 50 år siden, og vi må se fremad« er deres standpunkt.

Annie Holck, Hobro

De lytter gerne

Stigende behov for at høre om oplevelser i tyske KZ-lejre

Hans Christian Rasmussen i Christiansfeld er nok den tidligere koncentrationslejrfrange i Danmark, der gennem foredragsvirksomhed når længst ud i befolkningen.

I årets løb har han således besøgt 70 skoler og foreninger, og det er jo en kæmpeopgave at påtage sig.

En af de senere indbydelser kom fra Idrætshøjskolen i Sønderborg. Besøget her strakte sig over 4 klassetimer og omfattede 150 elever. De var meget optaget af at lytte og spørge, og de blev stående op, da der blev sagt farvel.

- Det må være en kæmpeanstrengelse at gennemføre et sådant besøg?

- Det kunne man tænke sig, men der blev lyttet, og det regnede med spørgsmål, så al trætheden forsvandt.

- Hvad kan man udlede af dette?

- At interessen er stigende. Det fremgår også af de mange breve, jeg modtager. De er udtryk for et behov, der er stigende. Det gælder både i danske og i tyske skoler og foreninger.

F-k.

Hannover-Stöcken efter krigen

I bladets særnummer, der udkom den 1. februar og udsendtes til alle landets skoler og undervisningsanstalter som et led i en særlig temapakke om den tyske besættelse af Danmark og befrielsen den 5. maj 1945, bragte vi en skildring af livet i en koncentrationslejr i Stöcken ved Hannover, hvor fangerne under umenneskelige forhold arbejdede på en akkumulatorfabrik.

I dette nummer fortsætter Arnold Jensen sin skildring, denne gang om forholdene, som de har udviklet sig efter krigen, dels blandt de tidligere fanger, dels blandt beboerne i Hannover-området og ikke mindst disse to grupper af mennesker imellem.

Vi giver igen ordet til Arnold Jensen:

I en periode forsøgte vi at få en slags erstatning ud af akkumulatorfabrikken VARTA, for det arbejde, vi havde udført for firmaet under krigen, men det fik vi ikke noget ud af, udover at Axel G. Nielsen og jeg sammen med Billed Bladet (9/2-73) var en tur hos VARTA, hvor vi talte med personalechefen. Vi havde anmodet om et beløb på 100.000, som vi ville anvende til køb af et hus, som skulle bruges til ferie- og rekreations-bolig for os alle; når vi så er væk, og der ikke er nogen til at bruge det mere, skulle huset overgå til Dansk Røde Kors.

Personalechefen tvivlede ikke på, at vi begge havde arbejdet i pasterei og haft blyforgiftning, men hjælpe os med penge, det kunne han ikke. Vi måtte derimod gerne se fabrikken - og det gjorde vi så.

Der var meget vi kunne genkende, porten vi kom ind igennem, den store hal, stederne, hvor vi havde gået og stået ved maskinerne - og så ikke mindst lugten.

Der var selvfølgelig en hel del der var forandret og moderniseret, og sikkerhedsforholdene var helt anderledes - heldigvis da - for dem, der nu arbejdede der.

I august 1983 modtog jeg pludselig et brev fra Rainer Fröbe, der skrev på vegne af et historisk seminar på Universitetet i Hannover. De var en del unge mennesker, der ville lave en udstilling om de 7 KZ lejre, der under krigen var omkring Hannover.

De havde læst Jørgen Barfods bog: Helvede har mange navne, og heri set nogle tegninger som René Remage havde tegnet i Stöcken i januar 1945. De forespurte, om Barfod havde andre tegn-

inger, men da tegningerne er mine, henviste Barfod Reiner Fröbe til mig.

Det var noget ganske nyt for mig, at der nu var tyskere, der ville grave i deres egen fortid, og bagefter vise offentligheden, hvad man fandt. Det var en tanke, jeg var meget interesseret i, og da vi samtidig kom i forbindelse med Hvide Roses afdeling i Hannover, kom der rigtig gang i sagen angående en udstilling.

(Weisse Rose er navnet på en modstandsbevægelse mod nazismen i Tyskland under krigen, og den led en meget krank skæbne. Antinazistiske kredse i mange tyske byer, har under det samme navn startet bevægelsen igen).

Selve udstillingen skulle opbygges og arrangeres af kunstneren Hans-Jürgen Breuste fra Hannover, og det gjorde han på sin specielle måde, meget mørk og dystert.

Mine kammerater og jeg er i besiddelse af en del effekter fra KZ-lejren Stöcken. Disse blev samlet og stillet til rådighed for Breuste. Der var over 30 forskellige genstande. Udstillingen Koncentrationslager in Hannover 1943-45, blev åbnet af Hannovers overborgmester Herbert Schmalstieg den 15. oktober 1983, jeg var officielt inviteret, og det var en stor oplevelse for mig at være med.

Overborgmesteren, og alle de andre talere, nævnte gang på gang nazi-tidens forbrudelser mod menneskeheden, og der blev slet ikke gjort noget forsøg på at skjule eller undskylde noget at det, der skete dengang. Det er første gang, jeg har hørt tyskere tale sådan. Mellem »Hvide Rose« i Hannover, det historiske seminar på universitetet og Hannover Stöcken Gruppen

her i Danmark, blev der i disse udstillingsdage en kontakt, som har varet til i dag.

Denne udstilling var åben i 1 måned, blev omtalt i alle Hannovers aviser, og set af en masse mennesker, der nok ikke alle var lige begejstrede. I de 3 dage, jeg var i byen, havde jeg lejlighed til at snakke med flere af lederne. Een af dem spurgte mig, om det var en ide, at denne udstilling blev vist i Danmark.

Man ville fra tysk side foretage opstilling og nedtagning uden beregning, kun ville man gerne have transporten betalt, og den mente man ville blive DM 1.000.

Efter min hjemkomst fra Stöcken talte jeg med Jørgen Barfod om at få udstillingen til Frøslev, og det accepterede han straks. Det ville være bedst i juli måned 84, for da var foredragssalen fri, og så kunne udstillingen være der. Men på det budget han havde, kunne han ikke afse DM 1.000 til transporten.

Nå, vi fik nu de DM 1.000 alligevel!

Danmarks Kreditforening havde på daværende tidspunkt en fond, hvoraf man kunne uddele penge til kulturelle formål. Jeg skrev en ansøgning til denne fond, og forklarede lidt om baggrunden for udstillingen. Det varede ikke mange dage, før vi modtog penge til transporten, DM 1.000.

Nu viste det sig desværre, at da alle transportregningerne senere blev gjort op, blev beløbet godt og vel DM 1.900, det var jo en stor bet, men den betalte Hvide Rose i Hannover.

Udstillingen blev åbnet i Frøslev den 1. juli 1984, og i dagens anledning modtog jeg følgende telegram fra Hannover:

Kære Arnold Jensen
Ved åbningen af udstillingen »Koncentrationslejre i Hannover« sender jeg Dem mine personlige hilsener samt hilsener fra landshovedstaden Hannover. Jeg beklager meget, at jeg af tidsmæssige grunde ikke kan være til stede. Jeg håber, at udstillingen vil få mange besøgende. Den

skal være en påmindelse til vor tid og efterfølgende generationer. Vi må aldrig glemme, hvad nazidiktaturet anrettede i hele verden og i Tyskland. I international solidaritet må vi kæmpe for at enhver udvikling til højreekstremisme og fascisme bliver kvalt i fødslen.

I venskabelig samhørighed og med højagtelse for alle kz-ofre og alle overlevende fra naziherrødet forbliver jeg Deres
Herbert Schmalstieg
overborgmester

Udstillingen var så i Frøslev hele juli måned, og den blev set af en masse mennesker. Jeg har en kopi af en slags dagbog fra den 1/7 til den 4/8, hvor alle besøgende kunne beskrive deres indtryk af udstillingen, og de allerfleste roste, enkelte mener, den var for mørk og dystert, og den ledsagende musik var for høj og uhyggelig.

Det var Hans-Jürgen Breuste fra Hannover, der havde opbygget udstillingen, og han havde med vilje gjort den mørk og dystert for at skabe en uhyggelig stemning, som i en KZ-lejr.

Men allerede i maj 1984 havde vore venner i Hannover arrangeret et sammentræf på Fritidshjemmet i Stöcken. Og denne gang havde man inviteret tysklandsdetachmentet 1945, Bernadoteforeningen fra Sverige samt en original Hvid Bus og 6 svenske forhenværende buschauffører. Hertil kom, at man også havde inviteret hele den danske Hannover-Stöcken Gruppe. Vi var 11 gamle hæftlinge, hvor 3 havde taget deres koner med, så vi var 14 ialt.

Det blev en stor oplevelse for os alle. Den Hvide Bus kørte rundt i byen og gjorde holdt på pladser, hvor der var mange mennesker. Straks vakte den opsigt og folk stimlede sammen. Svenskerne fortalte og forklarede deres opgave og oplevelser dengang, og Kai Wive fortalte om, hvordan det var for en hæftling at blive afhentet af sådan en bus i Stöcken. Hos publikum var spørgelysten stor, og overvejende positiv.

Vi var indkvarteret hos private, hvad der gav os en me-

get stor berøringsflade, og en aften var der arrangeret et møde i Stöcken Fritidshjem. Her var mange af byens beboere mødt op, også her var interessen og spørgelysten stor.

Vi var regeringens gæster ved en middag (Hannover er jo hovedstad i delstaten Niedersachsen). Ligeledes var vi inviteret til middag hos Hannovers bystyre, hvor vi fik gaver, blandt andet en forstørret kopi af Rene Baumers tegning af Stöcken lejrens bunker-indgang med AFA-fabrikken i baggrunden. Det var et besøg, som vi alle var meget glade for at have deltaget i, især de af vore medlemmer, der ikke havde været i Hannover siden vi var der som håftlinge.

I 1985 udgav det historiske seminar ved universitetet i Hannover det enestående værk: Koncentrationslager i Hannover i 2 bind. Forfatterne er: Rainer Fröbe, Claus Füllenber-Stolberg, Christoph Gutmann, Rolf Keller, Herbert Obenaus og Hans Hermann-Schröder. Værket består af 650 tekstsider, hvoraf en del er grafiske tabeller og planer over de forskellige lejre, hertil kommer 180 billeder, der bringes for sig selv i bind II. Et værk, der med tysk grundighed fortæller om alt det grusomme, der foregik i de lejre, hvordan man begyndte med at bruge KZ-håftlinge som arbejdskraft, og tjente penge på det. Det er også beskrevet, hvor tragisk hver lejr endte, om dødsparcher til Bergen-Belsen og Gardelegen. Alt det onde, nazisterne lavede, er med i disse bøger, og der bringes dokumentariske bevis for det!

Jeg bringer nogle uddrag om, hvad bøgerne fortæller om Stöcken, der er ca. 75 sider skrevet af Hans Hermann Schröder, samt 20 sider om Rene Baumers (den franske kunstner, der var i KZ-Stöcken, men af sikkerhedsgrunde kaldte han sig der: Remage) disse sider er skrevet af Reiner Fröbe.

Hannover-Stöcken Gruppen

Mange tak for de erindrings-fotos fra den 20. april 1985. Vi har følt os meget bæret over at måtte tage del i stævnet i minde om sluttidspunktet for 40-årsdagen for

voldsheredømmet og menneskeforagt gennem tilintgørelsen gennem arbejde.

Indtrykket fra denne sag var først for mig, ikke så let at få styr på. Det har især gjort et stærkt indtryk på mig, hvordan I omgås jeres fortid - en fortid som I altid må leve med. Jeres kammeratskab - sammensat af så mange forskellige personligheder, beundrer jeg særligt, at jeg tror, at jeres kammeratskab er noget ganske specielt.

Spørgsmål til jer fra den yngre generation om, hvordan man kunne overleve et KZ-ophold, hvordan man kunne fordøje disse oplevelser og leve med dem - disse spørgsmål er sikkert ofte blevet stillet til jer fra de unge. Til disse spørgsmål til jer, er der sikkert givet mange forskellige svar, men jeg tror, at et af svarene er - at jeres sammenhold dengang giver svaret på jeres sammenhold i dag.

Jeg skrev til indledning, at det kneb for mig at få styr på mine tanker og indtryk. Lad mig forklare det nærmere: 40 års dagen har for mange mennesker og grupper i Europas folk haft - det mener jeg - en ganske særlig betydning. Kun i vores republik var betydningen af dagen omstridt - og hvordan der straks blev bagvasket - blev lagt for had. Det var utroligt. Min skam og sårethed er helt uafhængig af fødselsår og skyld.

Måske forstår I mig nu - jeg kom fra et land, hvor man tilod sig at strides om disse ting - og nu var jeg indbudt af tidligere KZ-fanger, for sammen med dem at højtideligholde denne dag. Jeg vil aldrig glemme denne dag sammen med jer.

I har sikkert måske ventet på en skriftlig reaktion på et tidligere tidspunkt. Og det var også berettiget. Men for at skaffe mig selv klarhed over mine følelser (vrede og sorg) og min glæde over at være sammen med jer - dertil måtte jeg bruge nogen tid.

*Med venlige hilsner
Uschi Kiessling
Freizeitheim Stöcken
Hannover*

- På samme tid nåede antallet af fanger maksimum og

fabrikken selv maksimum af ubådsbatterier i andet kvartal. Produktionen steg i andet kvartal 1944 fra 45 til 80 batterier i tredje kvartal. Ved kullinationen af denne udvikling var mere end 6.500 mennesker sat i gang, herunder 1.500 KZ-fanger og 3.700 tvangsarbejdere.

Halvdelen af maskinparten blev demonteret efter ordre fra den britiske besættelsesmagt. Kernen i værket kunne bevares.

I årene efter det såkaldte Wirtschaftswunder voksede fabrikken i Hannover-Stöcken til et verdensfirma, fra 1962 under navnet VARTA. De tidligere barakker i KZ-lejren, som i de første efterkrigsår var blevet benyttet som provisorisk husly for flygtninge øst fra, blev nævnt endnu engang i AFA's beretning i året 1955. De er indført som aktiv under rubrikken fabriksbygninger og anden bebyggelse som skadeomkostninger.

- Som forudsætning for at have fanger var følgende betingelser:

- til indkvartering af fangerne laver AFA adskilte opholdssteder, der er omgivet af et pigtrådshegn.
- det må tilstræbes, at fangerne efter en passende indføring i arbejdet arbejder samlet i en eller flere fabrikshaller, sammen med tyske civilarbejdere og mestre.
- Fangerne skal blive ved firmaet til krigens slutning, frafald bliver »erstattet« fra lagerkommando-Hamborg, Arbejdstiden er - også lørdag - 10-11 timer dagligt til godtgørelse på 4 RM pr. dag for ufaglærte, 6 RM for faglærte. Desuden giver SS fangerne præmier for særlig præstation for at anspore dem til bedre indsats i værkets interesse.

Fra min gode ven Hans Hermann Schröder modtog jeg i oktober 1983 en bog om Varta. Det var en reklame- og jubilæumsbog (75 år) på 260 sider god indbinding, og titlen er: VARTA ein Unternehmen der Quandt-Gruppe

1888 - 1963. Det er en meget interessant bog, dels hvad den fortæller om batteriets fremstilling, drift og ledelse af fabrikken, og dels hvad den ikke fortæller.

Der er f.eks. på side 167/68 en oversigt over fabrikkens kronologiske fremgang fra 1888. I 1928/30 har man fået et såkaldt: »Viermännerpatent«, men så springer man frem til 1955. Da har man fået et tysk patent i 23 lande. Fra 1931 til 1954 skete der altså intet, der bør berettes om. Men heldigvis står der da også andet i bogen, samtidig er der flere »gode« billeder, og i det følgende har jeg taget nogle oplysninger fra den.

Vi arbejdede stadig på fabrikken, vi vidste, den hed AFA, men hvad disse bogstaver stod for, anede vi ikke, ligeledes heller ikke, hvem der var ejer af virksomheden. Disse oplysninger kunne nu findes i bøgerne. Det var nogle firmaer, der fabrikerede samme produkt, der slog sig sammen, det ældste var startet i 1888. Derfor kom jubilæumsbogen i 1963. Det nystartede firma kom til at hedde »Accumulator-Fabrik-Aktiengesellschaft« (forkortet til AFA) og blev stiftet den 1. januar 1890 med en aktiekapital på 4,5 mill. mark Hovedsædet lå i Hagen, en ret stor fabriksby i Westfalen med ca. 100.000 indbyggere.

Efterhånden fik man mange fabriker, f.eks. USA, England hele Skandinavien (Lyngby i Danmark), og mange andre lande.

I 1922 var Günther Quandt kommet ind i bestyrelsen for AFA, og året efter blev han formand. Da inflationen var overstået, gik det endnu stærkere med ekspansionen, og i 1936 købte AFA af staden Hannover et kæmpeareal på 850.000 m² i Stöcken, og her opførte man så i løbet af 2 år en moderne fabrik til fremstilling af start-batterier til biler.

Allerede i 1938 kom AFA ind under rustnings- og krigsindustri, og i 1939 begyndte man at producere batterier til u-både og el-drevne torpedoer. I de første krigsår kom AFA op på at fremstille pr. måned: 36 u-bådsbatterier á 128 celler, 5.000 torpedo-batterier á 52 celler.

Fabrikken beskæftigede

5.600 mennesker, fortrinsvis indbyggere fra området, og folk, der var indkaldt til »civil« tjeneste. Men krigsmarinen skulle bruge flere batterier, og fik derfor fra SS stillet KZ-häftlinge til rådighed. I 1943 byggedes AFA lejren, og den 19. juli kom de første fanger, i begyndelsen et lille antal, der efterhånden (sammen med lejrens vækst) steg til 1.500. Stöcken-lejren var den første, der blev bygget i Hannover-området, og den virkede som en slags »støttepunkt« for de omkringliggende lejre, det var også herfra forbindelsen var, til og fra Neuengamme.

AFA blev besat af de allierede den 20. april 1945, og ifølge kapitulationens betingelser skulle fabrikken demonteres. Det lykkedes imidlertid for AFA's ledelse at beholde selve kernen i fabrikken intakt, (fabrikation af start-batterier for biler). Og det gav bonus, for allerede den 1. juli 1945, efter at en kontakt med den britiske besættelsesmagt var etableret om i første omgang at levere til denne, ja så producerede AFA igen start-batterier.

Günther Quandt, der var formand for AFA koncernens bestyrelse, blev i efteråret 1945 interneret af militærregeringen. Han blev ikke talt for, at hans fabrikker under krigen havde anvendt KZ-häftlinge som arbejdskraft, men derimod, fordi han var bestyrelsesmedlem af Deutsche Bank, og hans tilhørsforhold til denne bank.

De allierede ville have Günther Quandt for en krigsforbryderdomstol, men »selvfølgelig« blev dette ikke til noget, fordi man ingen »anklagepunkter« havde.

Alligevel holdt man Quandt interneret, indtil den 2. januar 1947, hvor han efter afnazificering blev løsladt - fuldstændig rehabiliteret!!

Mindesmærke ses dagligt af en masse mennesker.

I februar 1986 hørte vi igen fra vore venner i Hannover. Der var nu fra bystyret bevilget penge til et mindesmærke i Stöcken, men Varta ville ikke afgive eller sælge et stykke jord til at anbringe det på. Bystyret foretog så en vejomlægning, så der blev en ud-

mærket plads lige overfor fabrikken, her er der stor trafik, og mindesmærket ses dagligt af en masse mennesker.

Vi fik forelagt 5 forskellige udkast til et monument for KZ-Stöcken, og vi valgte Hans-Jürgen Breuste's forslag. Det var utraditionelt, og ville vække en vis opsigt, hvad også var tilsigtet.

Afsløringen af dette mindesmærke fandt sted den 7. maj 1987, og er refereret i Pigtråd/Gestapofangen nr. 4 samme år, og i bladets nr. 5 er overborgmester Herbert Schmalstiegs tale ved afsløringen bragt uforkortet. Alle fra Hannover-Stöcken Gruppen var inviteret til højtideligheden, men desværre kunne ikke alle være med.

Ved den lejlighed fik min kone og jeg en ekstra oplevelse. Da selve højtideligheden var forbi i Stöcken, og vi skulle tilbage til Fritidshjemmet, spurgte overborgmester Schmalstieg, om vi havde lyst til at deltage i endnu en afsløring af et mindesmærke. Da vi hørte, det drejede sig om Ernst Thälmann, svarede jeg straks ja. Jeg har jo både hørt og læst om ham, men jeg vidste ikke, han havde været i Hannover. - Kort fortalt:

Ernst Thälmann er født i 1886, og var fra 1924 til 1933 valgt som kommunistisk rigsdagsmand, og fra 1925 var han partiets landsformand. Nazisterne overtog magten i Tyskland den 30. januar 1933, og den 27. februar brændte rigsdagsbygningen, hvilket gav Hitler anledning til at forbyde og ulovliggøre både det kommunistiske og socialdemokratiske parti. Ernst Thälmann blev hurtigt arresteret og anbragt i et fængsel i Berlin. Han kom aldrig for en ret og fik aldrig en dom, men han sad stadig i fængsel.

Efterhånden bliver Gestapo bange for, at der er kræfter i Berlin, der vil søge at befri ham fra det fængsel, han sidder i, og derfor overflyttes Thälmann til et mere flugtsikkert fængsel i Hannover. Her sad han så, til han blev flyttet til KZ-Buchenwald, hvor han blev skudt den 18. august 1944.

Nu skulle der rejses et mindesmærke for Ernst Thälmann i Hannover, dette mindesmærke er også udført af Hans-Jürgen Breuste, og

overborgmester Schmalstieg holdt en god antinazistisk tale. Der var mange mennesker til stede ved afsløringen, bl.a. også repræsentanter fra bystyret i Leipzig.

Min kone og jeg kom lidt forsinket til mødet i Fritidshjemmet i Stöcken, men vi havde haft en god oplevelse.

I sommeren 1989 blev vi adviseret om, at Uschi Kiessling fra Fritidshjemmet i Stöcken ville komme herop og lave en videofilm med os. Vi skulle fortælle om, hvorfor vi var blevet arresteret, Gestapos forhørsmetoder, ophold i dansk fængsel, deportation til tysk KZ, og særlig var hun interesseret i vort ophold i KZ-Stöcken.

I september måned kom Uschi med 4-5 medhjælpere, og hun gik i gang med at interviewe: Eric Tanne, Kai Wive, Carl Adolf Sørensen, Ove Lykkeberg og mig. Günther Wackernagel er også med på videoen, han er tysker, og havde som politisk fange været i forskellige lejre, i Stöcken havde han været, før vi kom til lejren.

På et tidspunkt i 1944 blev der udtaget nogle rigs-tyske fanger til militærtjeneste, her var han imellem, men senere lykkedes det ham at flygte over til de allierede.

Kai Wive og Wackernagel benytter det tyske sprog, men vi andre taler dansk, på filmen har man oversat det danske sprog til tysk. Jørgen Barfod gav tilladelse til, at denne video fik titlen: Helvede har mange navne, - og nu bruges videoen til undervisning i de tyske skoler.

Også i maj 1993 havde Fritidshjemmet i Stöcken arrangeret en mindehøjtidelighed med et større program, der er refereret i Pigtråd/Gestapofangen nr. 4 - 1993, men grundet hospitalsophold kunne jeg ikke være med.

I anledning af 50 års dagen for 29. august 1943 havde Neuengammeferien bestemt, at der skulle lægges krans ved alle de udekommandoer, hvor der har været danskere, der mistede livet. Hans Bøjlund havde fået til opgave at besøge Barskamp og Stöcken. Han spurgte, om jeg ville med, og da jeg har været med Hans flere gange i Stöcken, svarede jeg med glæde ja.

Jeg ringede dernæst til Irmgaard og fortalte, at vi ville komme den 24. august 1993, nu var Irmgaard ikke hjemme den 24., men hun skulle nok give Uschi besked. Et par dage efter ringede Irmgaard og fortalte at alt var i orden, vi skulle bare komme til Fritidshjemmet først, så var kaffen på bordet. Hans og jeg besøgte først Barskamp med vores krans. Her kunne gravpladsen godt være mere velholdt, og stenene mere rene, så ville det være lettere at læse navnene.

Dernæst kørte vi til Stöcken, hvor Uschi og Barbara stod parat, og efter kaffen fulgte de begge med til Seelhorst kirkegård, hvor jeg lagde den medbragte krans ved den store fællesgrav. Vi kørte så tilbage og lagde en buket blomster ved mindesmærket i Stöcken, begge steder bistået af de to piger, og efter en hjertelig afsked kørte vi så hjemad.

Da Neuengammeforeningen i fjor lagde den traditionelle pilgrimstur om ad Stöcken, meldte min kone og jeg os straks til deltagelse. Men samtidig ringede jeg til Irmgaard og fortalte, at der ville komme en bus med indtil et halvhundrede danskere, for at lægge krans ved mindesmærket i Stöcken den 12. september 1994. Den 29. august ringede Irmgaard tilbage og fortalte, at Fritidshjemmet (efter mindehøjtideligheden, som de naturligvis ville deltage i) inviterede os alle på eftermiddagskaffe - med en lille een.

Det blev en god og indholdsrig eftermiddag, og for de fleste af deltagerne var det noget nyt, ved en sådan lejlighed, at blive budt på et lille måltid af den lokale befolkning.

Da vi kom hen til mindesmærket, var der i forvejen en krans, med et bredt signeret bånd.

På forespørgsel fik vi oplyst, at den var fra en sammenslutning af tyske fagforeninger (svarende til vores LO), og at den var lagt den 1. september, en dag man nu kalder:

ANTIKRIGSDAG
Det var jo den 1. september 1939, tyskerne begyndte 2. verdenskrig!

Arnold Jensen

Runde dage

Ved
**P. Feddersen,
Lundeborg**

5874 Hesselager,
tlf. 62 25 14 77

Heine Randrup, Jens Baggesensvej 60, 2. th., 8210 Århus V. 70 år d. 27. februar.

Klara Sørensen, Hjallesgade 32c, 5260 Odense S. (Ravensbrück 25 069). 80 år d. 2. marts.

Tage Høsgard, Skodshøjen 29, 8240 Risskov. 70 år d. 2. marts.

Chr. Juul Andersen, Centerparken 4, bolig 121, 2500 Valby. (Buchenwald). 80 år d. 2. marts.

Helge Volder, Svendborgvej 14, 5792 Aarslev. 70 år d. 4. marts.

Astrid Nielsen, Kornblomstvej 35, 9000 Aalborg. 75 år d. 11. marts.

Arne Elstrøm, Dalsvinget 4, 8600 Silkeborg. 80 år d. 11. marts.

Hans Ebbe, Jyllingevej 74, 1. th., 2720 Vanløse. (Buchenwald). 70 år d. 15. marts.

Ingeborg Vangsgaard, Skallerupvej 414, Sønderlev, 9800 Hjørring. 70 år d. 17. marts.

Orla Rasch, Blågårdsplads 4, 2. sal, 2200 København N. 65 år d. 18. marts.

Aage Nørgaard, Bernadottegaarden 84, 9560 Hadsund. 80 år d. 19. marts.

Hilda B. Willum, Østerbrogade 23, 8500 Grenå. 70 år d. 20. marts.

Kaj Birkemose Pedersen, Gl. Køge Landevej 251 B. 1., 2650 Hvidovre. 80 år d. 20. marts.

Carl C. Rasmussen, Kæmpesvej 4, 3600 Frederikssund. (Buchenwald). 85 år d. 21. marts.

Poul Andreasen, Otiumvej 1, 9000 Aalborg. 75 år d. 21. marts.

Egon Gissel, Hyrdevangen 28, 1., 2700 Brønshøj. (Stutthof). 80 år d. 22. marts.

Edith Thomsen, Vesterbro 91, 9000 Aalborg. 65 år d. 24. marts.

Børge Hansen, Oscar Bruunsvej 9, 2. th., 3050 Humlebæk. (Buchenwald.) 75 år d. 26. marts.

Erik C. Frederiksen, Roskildevvej 96, 6., 2000 Frederiksberg. (Buchenwald). 75 år d. 29. marts.

Asger Pedersen, Morsøgade 4, 9000 Aalborg. 80 år d. 30. marts.

Chr. Jensen, Ankermedet 69, 9990 Skagen. 80 år d. 30. marts.

Anna Grethe Jensen, Østergade 25, Taulov, 7000 Fredericia. 70 år d. 31. marts.

Jacob Gudmund Jacobsen, Revvej 16E, st.tv. 4220 Korsør. (Buchenwald). 75 år d. 31. marts.

Frank Engbjerg, Vesterled 19, 9850 Hirtshals. 70 år d. 31. marts.

Hans F. v. Lillienskjold, Strandvænget 21, 9300 Sæby. 80 år d. 2. april.

Erik Grann, Guldøjevænget 33, 5260 Odense S. (Buchenwald). 75 år d. 3. april.

Knud Christensen, Fyrbakken 3, 9850 Hirtshals. (Dachau 141 569). 70 år d. 3. april.

Gunnar Emil Nielsen, Folemarksvej 6, 2605 Brøndby. (Buchenwald). 75 år d. 5. april.

Oskar Hansen, Heslekrogen 1, 5800 Nyborg. 80 år d. 6. april.

Jens Holger Jensen, Kalundborgvej 61 H, 4200 Slagelse. (Buchenwald). 80 år d. 7. april.

K.O. Møller, Rønne Allé 21, 2791 Dragør. (Buchenwald). 80 år d. 10. april.

Aage Christensen, Birkallé 1, 6000 Kolding. (Sachsenhausen). 75 år d. 10. april.

Aage Andersen, Storegade 36, 7330 Brande. 70 år d. 11. april.

Ejner Ørnstrup, Højsholtvej 8, 5690 Tommerup. (Buchenwald). 75 år d. 11. april.

Arne Nielsen, Honorévej 4, 7000 Fredericia. (V. Fængsel). 80 år d. 11. april.

Niels Christensen, (Nille), Frederiksgade 39, 9700 Brønderslev. 75 år d. 12. april.

Leif Olsen, Priorvej 1, 3., 2000 Frederiksberg. 75 år d. 13. april.

Carl Laugesen, Sagasvej 13, 4700 Næstved. (Buchenwald). 75 år d. 13. april.

Grethe Hansen, Tvedvej 118, 5700 Svendborg. 75 år d. 14. april.

Ejvind Poulsen, Østerbro 24, 9000 Aalborg. 75 år d. 14. april.

Marius Hansen, Mørkhøjvej 79, 2700 Brønshøj. 85 år d. 15. april.

Hanne Sørensen, Kragelunds Allé 1 H, 8270 Højbjerg. 75 år d. 15. april.

Etta Petersen, Østergade 19, 9540 Hadsund. 75 år d. 16. april.

Bjarne Vandemose, Holger Danskes Vej 23, 2000 Frederiksberg. 80 år d. 17. april.

Asta Johanne Jensen, Færgevej 13, Udbyhøj, 8970 Havndal. 70 år d. 17. april.

Poul Nielsen, Smedevænget 14, 5230 Odense M. (Sachsenhausen 73 085). 70 år d. 19. april.

Ditlev Dahl Christensen, Naskovvej 27, st. th. 2500 Valby. (Buchenwald). 85 år d. 19. april.

Svend Aage Krebs, Vilsundvej 25, 9220 Aalborg Ø. 75 år d. 19. april.

Olga Kondrup, Østre Allé 81, 9000 Aalborg. 65 år d. 20. april.

Eggert Frandsen, Østerbakken 5, 2820 Gentofte. 75 år d. 22. april.

Frede Briksby, Glentevej 21, 3390 Hundested. (Buchenwald). 80 år d. 22. april.

Leo Hansen, Gråkildevvej 16, 7700 Thisted. 65 år d. 22. april.

Sigurd Stabell, Præstejorden 12, 2850 Nærum. (Neuengamme 60.333). 75 år d. 23. april.

Walther Rasch, Fjordvej 23. 1. tv., 4800 Nykøbing F. (Buchenwald). 80 år d. 23. april.

Edith Nielsen, Falstersvej 8, 9000 Aalborg. 80 år d. 24. april.

Georg Larsen, Bernadottegården 75, 9560 Hadsund. (Dachau 141 652). 75 år d. 25. april.

Niels Knudsen, P. Munksvej 11, 9300 Sæby. 85 år d. 25. april.

Vagn Foldager, Havrevænget 21, Tarup, 5210 Odense NV. 75 år d. 26. april.

Karl Salling Møller, Evasvej 13, 9000 Aalborg. (Neuengamme 54 573). 70 år d. 27. april.

Jacob Skjærlund, Morbærvej 45, 6600 Vejen. (Buchenwald). 75 år d. 30. april.

Arne Elstrøm

Den 11. marts i år runder en kendt kammerat, Arne Elstrøm et såkaldt skarpt hjørne, idet han da fylder 80 år. Arne Elstrøm, som dengang lød navnet NYBO, var i et par år under krigen forløber for Tjæreborgpræsten, idet han arrangerede rejser fra det i bogstavelig forstand »mørke« Jylland til det neobelyste Sverige. Det var vel ikke netop luksusrejser, han arrangerede, men desto større var glæden, når »turisterne« nåede rejsens mål.

Som den praktiske mand Nybo - undskyld Elstrøm altid har været, var det naturligvis ikke kun en ex - men også en importforretning han drev. Den fantasirigdom, der var nødvendig for udførelsen af eksportforretningen, var mindst lige så påkrævet, når det drejede sig om at få de importerede varer ilandpraktiserede.

En bedre mand til jobbet kunne ingen - heller ikke Toldstrup - have fundet, for fantasi og idérigdom er egenskaber, som Vorherre har spenderet i rigt mål på Elstrøm, og dertil et velsignet humør.

Elstrøm gjorde selv turen over Kattegat et par gange under krigen - første gang i sommeren 1944, hvor han var så uheldig på tilbageturen at få en luge ned over den ene hånd, således at han kom til at opholde sig et par ekstra uger i Gøteborg. På den måde blev det muligt for skriveren af disse linjer at udnytte Elstrøms utvivlsomme evner som barnepige for en nysgerrig næsten 4 år gammel dreng, medens lillebror blev døbt. En pistol har nok altid været et fascinerende legetøj for drenge.

Da Elstrøm for anden gang var i Sverige, var det som repræsentant for Toldstrup, i forbindelse med ændringer i Sveriges turen.

Efter vel udført arbejde under krigen var Elstrøm i nogle år i kompagni med Werner Gyberg fra den svenske side af ruten. Dette kompagniskab førte til et berømt væddemål, hvorefter Arne Elstrøm skulle klare sig i nogle måneder med en startkapital på 1 øre.

Naturligvis klarede han væddemålet med bravour - og såvidt jeg erindringer, blev Arne Elstrøm ansat hos Sveriges Radio som lydkonsulent.

Arne Elstrøm bruger nu sit otium til at lære unge mennesker at holde sig målet for øje, idet han instruerer i pistolskydning.

Der er kun tilbage at ønske Arne Elstrøm til lykke med det runde tal og god vind fremover.

Smerte og befrielse

Jytte Bornstein: Min rejse tilbage. 183 sider. Stort format med tegninger. 378 kr. Forlaget Rosinante.

Det er et stærkt tidsdokument, en stærk påmindelse til os alle om virkelig at tage f.eks. nynazismen alvorligt. Den 58-årige Jytte Bornstein, København, har i mange år lidt under de stærke indtryk, det gjorde på hende at blive fange i Theresienstadt i Böhmen-Mähren. Hun var bare 7 år, da hun med sin mor og en stor flok andre danske jøder måtte på den tunge rejse til en lejr, hvor ingen vidste, om man slap levende fra igen. Det skete f.eks. en gang, at jøde-»eksperten«, blodhunden Adolf Eichmann kom på besøg fra sit hovedkvarter i Berlin. Så rystede man i lejren. Og det skete også, at man byggede videre udenfor lejren på nyt krematorium. Til en effektiv udryddelse som i f.eks. den berygtede polske KZ-lejr Auschwitz.

Jytte Bornstein er fra en tid, da man ikke tilkaldte kripspsykolog, når noget for alvor gik galt i menneskers liv. De mange frygtelige ting, hun oplevede med tyske fangevogtere, med soldaternes kyniske og beregnende, ofte meget brutale optræden, det satte sig i hendes sind, så hun tit havde mareridt.

Men, siger hun, jeg har i tidens løb oplevet en række operationer. Og hver gang har jeg haft det frygteligt bagefter, når narkosen ophørte. Den havde nået at flå op i fortiden, inden jeg vidste af det eller kunne styre det. Så det kom som en gave fra himlen, da jeg efter min sidste operation i 1989 pludselig fandt ud af, at jeg kunne tegne mig ud af rædslerne. Jeg

forstod, at nu skulle jeg tegne, skrive og tale om jødeforfølgelsen dengang. Så meget mere, som vi hører så meget om nynazister i Tyskland. Og her i Danmark. Folk, der frækt benægter den store jødeudryddelse i Hitler-tiden.

Det begyndte altså med tegningerne. Siden fandt jeg frem til teksterne.

13. april 45 kom Dansk Røde Kors, »De Hvide Busser« og hentede os hjem til Danmark. - Jeg har ikke siden sat min fod i Theresienstadt, siger hun. Fra både faderens og moderens side kom slægten omkring århundredskiftet fra Polen. Og blev skræddere. Og tænkte ikke meget på, at man var jøder. Nu var man jo i Danmark. Men i september 43 ringede familiens spillelærer: »Nu tænker tyskerne på at gribe ind overfor Danmarks jøder«. De fleste afviste det som snak. Men kort efter var det alvor. Hun kom med sin far, mor og storebror til en nordsjællandsk kro. Hun med 2 kjoler og 2 frakker på. Snart gik turen videre. Der flyttede nemlig tyske officerer ind også på denne kro. Så samledes man 4-5 familier hos en farbror i Helsingør. Om natten kimede Gestapo på døren. Men gik dog igen, da ingen lukkede op. Næste morgen forlod mændene stedet. For at finde en fiskekutter i byen, som ville få dem væk. Men i stedet kom Gestapo igen. En ekspedient i onkelens herrelingeri-forretning havde angivet dem. Den slags skete også i de år.

Så kom kvinderne til Hørsørød-lejren. Og snart efter via Gedser-Warnemünde ned gennem Tyskland. Til Theresienstadt.

Tegninger og tekst beretter, af pinagtig selvoplevelse, om de mange ting i byen og lejren, som nu i 1/2 år var Jyttes - og mange andre jøders »hjem«. Lus, rotter, dårlig mad og hygiejne. Og altid bange for, hvad tyskerne nu kunne finde på. Det frygtelige for Jytte og hendes mor var også, at de var skilt fra Jyttes bror og far. De to slap heldigt til Sverige, mens de andre måtte sydpå. Jytte lærer meget af en 9-årig tjekkisk dreng Jirka og hans lillesøster Hanka. Han forstod at gebærde sig over og bag planke-

værker, så man undgik de mange tyske patruljer. Men en dag er han og hans familie væk. Til Auschwitz og døden, som så mange der blev hentet i lejren.

Jytte Bornstein skildrer også al forstillingen, da en dansk Røde Kors-delegation midt i 1944 får lov at besøge Theresienstadt. Alle de papkulisser, al den rengøring, ja danskerne må flytte ind i mindre, mere familiære huse osv., så længe det hele står på. Ingen må sige sandheden. De fleste skal bare blive, hvor de er. Delegationens skridt er styret fra de kommer, til de nogle timer efter er væk igen.

Røde Kors-pakkerne, som danskerne fik efter nogen tids forløb, omtales naturligvis også.

Og så frelsen for de danske jøder. Rygterne går, da man kommer til april 45. Og 13.4.45 sker det virkelig. Miraklet må man vist sige. Turen gennem det sønderskudte Tyskland byder også på britiske luftangreb en nat. Men kolonnen er heldig. Snart er man i Kruså. Og i Frøslevlejren. Snart i København. Til turen slutter i en svensk flygtningelejr.

Vi andre får sandheden endnu engang. Om Hitlertidens umenneskelighed og ligegyldighed overfor fremmede folkeslags liv. Bogen er tankevækkende. For Jytte Bornstein har det været en slags befrielse af berette. Og alle vi andre kan lære noget om, hvordan mennesker ikke må behandle hinanden.

Johs. Rasmussen

Afregning

En nynazist står af. Ingo Hasselbach/Winfred Bönengel. 172 sider. Illustreret. Kr. 168,00. Forlag: Haase og Søn.

Bogen er angiveligt skrevet som et »brev« til Hasselbachs biologiske far, hvem han påstår ikke havde tid til hans opdragelse.

På den ene side er den et langt angreb på forældregenerationen i DDR med det helt naturlige ungdommelige oprør mod denne.

Ethvert ungt menneske ønsker egen identitet, egne udfordringer, men desværre for

mange følelseskolde unge bliver denne frihedstrang alt for let en vej til kriminalitet, vold, druk og narkotiske stoffer. Ingo Hasselbach er en sådan.

Det begynder med småtyverier i supermarkeder af spiritus - og så accelererer det til nu i grupper - til større og større tyverier. En dom på 5000 mark betales af moderen og mormoderen. Et forsøg på afbrænding af skoven omkring Grünau giver 3 dages varetægtsfængsel og en bøde på 2200 mark. Dette betragter Hasselbach som en stor uretfærdighed og et overgreb på hans identitet.

Senere 8 måneder i fængsel. Stadig oprører og efterhånden mere og mere voldelig. Sammen med punkere, og endelig i 1988 medlem af et nazistisk parti, meget hurtigt afdelingsfører.

Ind og ud af forskellige højreradikale/nynazistiske grupper. Flere slagsmål, mere druk. Og endelig i marts 1993 gør han op med fortiden - mener han angiveligt - og udtræder af nazistpartiet. Nogen egentlig nynazist var han ikke.

Han var en person, der blev tiltrukket af nazisterne, fordi han der fandt en bande, der ikke ønskede nogen autoritet. For hvem den mest følelseskolde og uartikulerede vold mod alt og alle gav indhold nok i livet.

Først da han bliver voksen, »står han af« og prøver nu at give en anden - sin biologiske far - skylden.

Noget facit om nazismen gives ikke, udelukkende en ungdomsforbryders »dagbog«.

Hvis man søger at finde en forståelse for nazismens hæslighed og menneskeforagt, er denne bog overhovedet intet værd.

Kaj Christensen

Efterlysning

Hvem kender, eller kan fortælle om: *Svend Aage Haahr*, kodenavn: »Bendsen«?

Han kom til Århus 1944(?) 1945 - var kvartermester med radiokommunikation som speciale (radiotelegrafist?) Var en tid i bl.a. Hobro - sidst kendt fra Århus, hvor han var i dagene omkring 5. maj 1945. Oplysninger bedes opgivet til: Holck, Hovedgaden 9, 9500 Hobro.

Ventetid

Lise Kramer Petersen:

Dagbog til og breve med en fange: februar-maj 1945.

Redigeret af Mogens Plum.

Frøslevlejrens Venners Fond, 1994. 122 sider. Kr 75,00.

Der findes mange beretninger om, hvorledes de, der var fanger hos Gestapo, oplevede tilværelsen i Vestre Fængsel, Frøslev-lejren eller i en af de tyske koncentrationslejre.

Derimod er der ikke mange skildringer af vilkårene for de pårørende, der sad hjemme i ængstelig venten.

Lise Kramer Petersen var 20 år, da hun i oktober 1944 blev forlovet med den jævnaldrende Mogens Plum. Han var aktiv i modstandsbevægelsen og under jorden, da han den 23.februar 1945 blev arresteret og indsat i Vestre Fængsel. Han blev senere overført til Frøslevlejren, hvorfra han blev befriet den 5.maj.

I denne periode var familiens eneste kontakt med ham et brev hver måned. Det måtte ikke være over 20 linier og skulle passere den nazistiske censur - det måtte med andre ord ikke indeholde ret meget andet end et livstegn. Det lykkedes dog Mogens at udsnigle et par breve fra Frøslevlejren.

For hans forældre og anden familie og især for Lise betød dette, at ventetiden var ulidelig, fordi de på intet tidspunkt, undtagen når de fik brev, kunne vide om han var i live og rask.

Tilsyneladende var han under en vis tortur i Vestre Fængsel, men ifølge eget udsagn havde han det rimelig godt i Frøslev-lejren, selv om han ikke undgik perioder med depressioner - "fængsels-fis", som han kalder det i et af de udsniglede breve.

Lise besluttede sig til hver dag i sin dagbog at skrive til Mogens, og det gennemførte hun med ganske enkelte undtagelser i hele perioden indtil søndag den 6.maj, da hun genså ham på hovedbanegården i København. De blev gift i 1947, og Lise døde i 1963. Nu har Mogens Plum besluttet at udgive Lisets

dagbog sammen med de ganske få breve, det lykkedes dem at udveksle. Herudover indeholder bogen kun meget sparsomme oplysninger om, hvad der gik forud, og hvad der skete senere i de to hovedpersoners liv. Teksten gengives, som Lise skrev den ned, uden rettelser eller udeladelser.

Derved får læseren et spontant indtryk af en varm, levende og meget forelsket pige, hvis liv med Mogens er blevet brat afbrudt, netop som det skulle til at begynde, uden at hun har nogen viden om, hvad der hænder ham i tysk fangenskab, og om hun nogensinde vil få ham at se igen.

Vi følger hendes liv i stort og småt - hendes tapre forsøg på at leve et nogenlunde normalt liv med familie og venner, at følge studierne på Frøbelseminariet, at holde de urolige børn i praktikbørnehaven ud. Som den altdominerende tråd i beretningerne går hendes tærende længsel efter Mogens, den knugende angst, især når hans få breve bliver forsinket (dateringerne afslører, at tyskerne ikke havde ret travlt med at ekspedere fangerens post), og hun forestiller sig, at han skal henrettes, hendes minder om deres lykkelige stunder sammen, og hendes drømme om den fremtid, de skal have sammen, når (hvis) han kommer hjem til hende. Da skal hun aldrig mere være sur eller skænde på ham! Af og til er hun ængstelig for, at deres oplevelser disse barske måneder skal forandre dem så meget, at de ikke kan finde sammen igen.

Glimtvis får vi også beskrivelser af dagligdagen i det besatte Danmark med spærretid, varemangel, skyderi i gaderne - og af de store hændelser som bombardementet af Shellhuset og Den franske Skole, de allieredes fremrykken gennem Europa, de mange tyske flygtninge, der trænges i København (og som Lise, typisk for den tids stemning, hader uden plads for medlidenhed med deres ulykkelige situation).

Dagbogen var ikke bestemt for andre end Mogens og slet ikke til offentliggørelse, og

meget af dens indhold er da også meget privat, men i al sin åbenhed og usminkethed giver den et stærkt billede af den pris, mange af de fangnes kære måtte betale, og trods det meget personlige præg har bogen alligevel så meget alment i sig, at mange, der har været i samme situation som Lise, må nikke genkendende til meget.

Aase Beck Eigenbroth

BOPAs leder

Meta Hareskov og Ove Pedersen:

En digter og en modstandsmand. Herning-bogen 1994.

Udgivet af Historisk Forening for Herning Kommune. 113 sider, illustreret. Kr. 148,00.

Herning-bogen 1994 indeholder - foruden et essay af Meta Hareskov om Nis Petersens liv og digtning og en artikel af Nis Petersen selv - en stor artikel af Ove Pedersen om modstandsmanden Børge Thing, eller som han kaldtes som leder af BOPA-gruppen, Børge Brandt.

Det eneste, de to mænd havde til fælles, var at de havde rod i Herning, begge fra beskedne kår og begge med Indre Missionsk udgangspunkt.

Her skal især omtales artiklen om Børge Thing. Hans navn kendes fra flere skildringer af modstandsgruppen BOPAs virksomhed under besættelsen. Den regnedes for at være en af de dristigste og mest effektive og bedst ledede sabotagegrupper i København. Man har opgjort, at den alene stod for over 1.000 aktioner. Børge Thing var dens leder fra januar 1944 og indtil befrielsen.

BOPA hed oprindeligt KOPA (Kommunistiske PARTisaner), men blev fra begyndelsen af 1943 kaldt BOPA (BORgerlige PARTisaner), idet der var kommet flere ikke-kommunister med i gruppen. Organisationen omfattede på sit højeste ikke mere end 200 mand, men mange flere har i perioden været med, idet der var stor udskiftning på grund af arrestationer og tab. BOPA havde i alt 38 faldne.

Ove Pedersen beskriver Børge Things barndom og ungdom i Herning, hvor han bl.a. som leder i FDF lærte meget om ledelse og organisation. Han var født i 1917, blev blikkenslagersvend i 1936 og blev fyret i 1937, fordi han trodsede arbejdsgiveren og krævede akkordbetaling. Her kommer hans spirende politiske bevidsthed op til overfladen. Det lykkedes ham som arbejdsløs at få tilskud til et ophold på Borups Højskole i København, hvor han mødte sin senere kone, Dora Recht. På en rejse i Tyskland i slutningen af 30'erne oplevede han det nazistiske Tyskland, som åbenlyst forberedte sig til krig, og som underkuede al socialisme.

Efter hjemkomsten indmeldte han og Dora sig i Det Kommunistiske Parti - for dem begge et opbrud fra deres hjem og baggrund: Børges indremissionske og Doras ortodoks-jødiske.

For alle kommunister var besættelsens første tid som bekendt forvirrende, på grund af Hitlers ikke-angrebspakt med Rusland, men efter det tyske angreb på Rusland var linierne klare, omend ikke fredelige. Arrestationen af de danske kommunister i 1941 gik mærkværdigvis Børge og Dora forbi. Til gengæld gik de snart ind i aktivt modstandsarbejde. De blev gift i 1942. Allerede i 1943 gik Børge Thing under jorden og blev til Børge Brandt. I april 1943 blev han arresteret for kommunistisk virksomhed, uden at tyskerne vidste, at han var aktiv sabotør, og han blev dømt til 4 måneders fængsel. Under opholdet blev han indlagt på sygehus, og herfra udvandrede han en dag uden videre. I oktober 1943 måtte Dora som jøde flygte til Sverige med deres lille pige. Det blev en dramatisk rejse, som var meget tæt på at gå galt og på at koste den lille pige livet. Et par gange er Børge lige ved at blive arresteret, men klarer sig hver gang med utrolig koldblodighed.

Om Børges evner som sabotage-organisator hedder det i en artikel af forfatteren Hans Kirk: "Det, man især

beundrede ved BOPA's aktioner, var det system, der var i dem. Det var uhyre sjældent, at menneskeliv kom i fare, og næsten altid klappede det fint. Det skyldes først og fremmest Brandt. Den unge blikkenslager røbede strategiske evner, som en generalstabsofficer kunne misunde ham". Det var også karakteristisk for ham, at han ikke blev ved sit skrivebord, men selv deltog aktivt i sabotageaktionerne.

Efter krigen blev Børge en af de ledende modstandsfolk, som ifølge en lovændring kunne indtræde i hæren som befalingsmand. Det var en hård uddannelse, men han gennemførte den. Efter oprettelsen af NATO blev der imidlertid kold luft omkring kom-

munisterne. Det betød bl.a., at Børge inden for hæren efterhånden mødte megen mere eller mindre åbenlys modstand - trods sin store begavelse og dygtighed. 1955 blev han afskediget på grund af sygdom. I øvrigt udmeldte både han og Dora sig af Det kommunistiske parti efter den russiske invasion i Ungarn i 1956.

Herefter fik han sig en karriere inden for erhvervslivet, først i reklamebranchen, senere som direktør i et firma, der udviklede høreapparater, og med aktiv indsats inden for høreforsorgen. Dette aktive liv blev imidlertid brat afbrudt, da han i 1970 fik kræft. Han døde i 1971, kun 54 år gammel.

Aase Beck Eigenbroth

formidledes bl.a. forbindelse til »Nordisk Boghandel«, og snart afløste illegale skrifter de lovlige bogudgivelser.

Den slags kunne afhentes efter aftale i skuffer i et lille chatol, dersom KW selv var optaget »på kontoret«.

Heroppe samledes nemlig tidligt grupper til våbenuddannelse, og under et sådant møde indtraf en ret dramatisk episode i sommeren 1944.

Men da havde KW allerede været arresteret af Gestapo og efter en tid i Vestre frigevet.

I forretningens møbeludstilling havde KW anbragt et toiletbord med spejl således, at han fra sin kontordør kunne iagttage, hvem der kom og gik i butikken.

Derfor så han straks den dag en yngre mand komme brasende ind ad døren og nærmest rutsche i gulvløberen gennem butikken.

og KW var straks nede og tog imod manden med et førergreb og en pistol i ryggen.

Men forklaringen kom hurtigt: Mandens bror, der også hed Kaj Winding og boede i Hostrups Have lige overfor, var blevet arresteret af Gestapo, som opdagede fejltagelsen og slap ham løs mod, at han ikke måtte advare »den rigtige Kaj Winding«.

Derfor havde han sendt sin bror. En god dansk tydning af et tysk forbud! »Den rigtige Kaj Winding« foretrak derefter at fortsætte sit illegale arbejde »under jorden«.

Stadig ud fra sin grundholdning: »Kæmp for alt, hvad du har kært«.

Grete Lorenzen

Det sidste foto, der er taget af Per Federspiel

ver for den britiske ambassade.

Hans samfunds-engagement førte ham uden for de juridiske og kommercielle cirkler. Som ung cand.jur. arbejdede han som journalist i London, var medarbejder ved den danske delegation ved sagen om Østgrønland i Haag, og efter besættelsen den 9. april (hans fødselsdag) 1940 gik han som en af de første ind i illegalt arbejde. Han blev for væsentlige dele af modstandsbevægelsen en slags illegal finansminister, og han var to gange fængslet af tyskerne.

Efter befrielsen i maj 1945 knyttedes han til den statsadvokatur, der arbejdede med landsforræderisager, og Venstre-politikeren Knud Kristensen placerede Per Federspiel i sin regering som minister for særlige anliggender, dvs. personsager med tilknytning til besættelsestiden.

1947-50 sad han i Folketinget for Venstre i Sorø amt, 1951-53 var han landstingsmand og sad på ny i 1957-1973 i Folketinget, først for Sorø, derefter for Århus amt. Han var fra 1950 og i de kommende 21 år medlem af Europarådet, i en periode dets præsident, og efter Danmarks indtræden i EF 1973 sad han en periode i EF-parlamentet.

MAU 19/II 1994

Mindeord

»Den rigtige Kaj Winding«

30. november 1994 sov Kaj Winding stille ind, 90 år gammel.

For 50 år siden var han således blandt de »modne« mænd, der straks stillede sig i modstandskampens rækker.

Få, der ikke har kendt Kaj Winding under besættelsen, kunne ane, hvad der gemte sig bag hans beskedne fremtræden.

Det er vel tvivlsomt, om her er nogle tilbage, der genkender facaden af møbelforretningen på Rolighedsvej.

Dengang blev den kendt af mange, der skulle hente våbenpakker her. Våbnene blev læsset over det smalle fortov ind i forretningen, blev pakket om på lageret og lagt til afhentning.

Men inden det kom så vidt, havde Kaj Winding længe været aktiv, ja, han var i modstandsarbejdet fra begyndelsen. Arrangerede således de helt legale »Dagligstuemøder«, som blev basis for det senere illegale samarbejde.

Kaj Winding var medlem af Dansk Samling, og hos ham

Kaj Windings møbel- og »våbenmagasin« Rolighedsvej 8, Frederiksberg.

Per Federspiel

Politikeren, modstandsmanden og juristen Per Federspiel blev 89 år.

Per Federspiel var overbevist europæer. Hans opvækst var kosmopolitisk. Han blev født i Tyskland, flyttede til København, hvor han fik sin første skolegang, og derefter til London.

Per Federspiel tog juridisk embedseksamen ved Københavns universitet, og blev landsretssagfører i 1937. Efter krigen var han juridisk rådgiv-

BUCHENWALD

50-års-dagen for fangernes befrielse af koncentrationslejren i Buchenwald

I anledning af, at det den 11. april 1995 er 50 år siden, at fangerne i koncentrationslejren Buchenwald befriede lejren og holdt ca. 100 SS-soldater i fangenskab, indtil de ca. 2 døgn efter kunne aflevere dem til de amerikanske styrker, har Buchenwaldklubben, i samarbejde med 65-FERIE, arrangeret en 6-dages busrejse til Erfurt med besøg i Buchenwald i dagene 7.-12. april 1995.

Vi har forgæves forsøgt at komme til at bo i Weimar, hvorfor vi igen skal bebo det udmærkede, nye hotel Thüringen II i Erfurt, ca. 25 km fra Buchenwald.

Programmet er følgende:

1. dag - 7/4:

Kl. 6.45 afrejse fra Enghave station (Sdr. Boulevard). Over Østersøen med færgen Gedser Rostock. Morgenmad undervejs. Videre kørsel mod Erfurt med ankomst til hotellet sidst på eftermiddagen. Nødvendige ophold undervejs. Indkvartering og overnatning i hotellet.

2. dag - 8/4:

Morgenmad i hotellet. Derefter bytur i Erfurt. Frokost i hotellet. Fri om eftermiddagen. Middag i hotellet forinden kørsel til Weimar, hvor der i teatret om aftenen er arrangeret mindehøjtidelighed.

Vi prøver at reservere pladser til deltagerne. Billetpris ikke incl. i rejsens pris. Tilbage til hotellet i Erfurt.

3. dag - 9/4:

Morgenmad i hotellet. Derefter kørsel til Weimar/Buchenwald, hvor der i løbet af formiddagen afsløres et Zigeunermindemærke i lejren. Frokost i restaurant på Etersberg.

Kl. 14.00 stor mindehøjtidelighed på appelpladsen i Buchenwaldlejren. Efter min-

dehøjtideligheden kører vi tilbage til hotellet i Erfurt. Middag i hotellet. Aften fri.

4. og 5. dag 10.-11./4:

Vi spiser morgenmad i hotellet. Derefter deltager vi disse dage i arrangementer i Dora og andre udekommandoer. Nærmere herom vil fremkomme senere, m.h.t. spisesteder og klokkeslet. Vi regner med, at vi begge dage spiser middag i hotellet i Erfurt. Aftenerne fri.

6. dag - 12/4:

Efter morgenmaden begynder hjemkørslen. Frokost på færgen. Færgen Rostock-Gedser.

Hjemkomst Nykøbing F. kl. 18.15. København kl. 20.00.

Rejsens pris: 1.995.- kr. alle forsikringer incl.

Tillæg for eneværelse: 600.- kr.

Særligt tilbud: Betaling af rejsens pris til København og hotelovernatning ud/hjem for deltagere fra Fyn og Jylland.

Tilmelding sker ved henvendelse til Georg Andersen, Kongshaven 42A, 2500 Valby, tlf. 31 17 47 88, så snart bladet er udkommet.

PS: Buchenwaldklubben arrangerer ikke flere rejser i 1995.

Venlig hilsen bestyrelsen/GA

Politiet i Buchenwald

I oktober/novembernummeret af bladet »Le Serment«, der er den franske Buchenwald-amicales blad, fortæller Léon Datichy (fangenummer 51201), at han sammen med andre Häftlinge, der arbejdede, hvor Gustloff Werker havde ligget, havde set de danske politifolk ankomme med tog til Buchenwaldlejren i september 1944.

BUCHENWALDKLUBBEN Århusafd.

Indbydelse til udflugt til Frøslevlejren.

Til markering af, at det er 50 år siden, vi kom hjem til Danmark, arrangerer klubben en udflugt til Frøslevlejren den 22. og 23. april 1945.

Det drejer sig om et døgnsofhold med ankomst lørdag eftermiddag den 22. april og med hjemrejse søndag den 23. april om eftermiddagen.

Prisen herfor er kr. 360,00 pr. person og dækker aftensmad lørdag aften - natlogi - morgenmad - middagsmad og kaffe om søndagen.

Efter aftensmaden lørdag aften bliver der forskellig underholdning. Om søndagen er der lejlighed til at se sig om i lejren og dens omgivelser.

Detailprogram udsendes senere.

Ud over afgiften til selve opholdet kommer transportudgiften. For dem, der ikke selv ønsker at køre, vil der blive arrangeret fællestransport fra Århus.

Klubbens medlemmer samt alle pårørende, venner og bekendte, er velkomne til at deltage.

Interesserede bedes give meddelelse snarest og inden udgangen af februar måned til

*Niels Vognsen
Stokrosevej 21
8330 Beder
Tlf. 86 93 61 38*

DACHAU KLUBBEN

Sådan var de også - nogle af dem

I Pigtråd februar 1991, gengav jeg min dagbog over 12-døgnstransporten fra Vestre til Dachau, 19.2.45 til 2.3.45.

Heri nævner jeg, at jeg fik en tysk soldat til at tage et brev med tilbage til København og her poste det til min »daværende« pige.

Jeg vil gerne fortælle om denne vagtsoldat!

Da vi den 19.2.45 kl. ca. 06.00, på åbne tyske lastvogne, var på vej sydpå, kredsede mine tanker omkring muligheden af at få sendt besked hjem.

Alle fanger var placeret med en tysk vagtsoldat på hver side. Til højre for mig, sad en lille, tæt, mut soldat, på vel omkring 40 år. Jeg prøvede, i lang tid forgæves, at komme i kontakt med ham, men først efter Køge tøede han langsomt op og spurgte, om jeg talte andet end tysk og dansk? Engelsk, sagde jeg, og det bekom ham vældig godt, for som han sagde: Jeg er faktisk mere engelsk end tysk!

Han begyndte nu at fortælle, og efterhånden fik jeg næsten hele hans ulykkelige livsforløb.

Han fortalte, at han af sit firma i 1930 var blevet sendt til London for at oprette datterselskab/filial der. Han fik succes, blev direktør, traf en engelsk pige, blev gift og fik 2 børn. Hans stilling indebar, at han, et par gange om året, skulle til Tyskland for at deltage i møder i moderfirmaet.

Ved netop sådant et møde i 1939 slog tyskerne til, og han blev indkaldt til militærtjeneste (han var jo stadig tysk statsborger).

Han gjorde nu hele krigen med på diverse fronter, indtil han blev alvorligt såret i 1944, indlagt på lazaret i Tyskland og herfra udskrevet til »rekreationstjeneste« i Danmark.

Efter at han havde fortalt alt dette (som jeg fornemme-

Hjemkomsten fra Neuengamme markeres i Kruså og Padborg den 20 april 1995.

Karen Nymand Nielsen

Året 1995 vil mange steder i Danmark blive højtideligholdt og fejret som 50-året for afslutningen på anden verdenskrig. Kulminationen vil givetvis finde sted den 4. maj om aftenen, det tidspunkt da frihedsbudskabet fra BBC i London gennem radioen blev bragt til alle danske hjem. Bevægelse og glæde prægede frihedsbudskabet og tiden derefter.

Men allerede i det tidlige forår 1945, da Hitlers tusindårsrige knagede i alle furer, og naziregimet blev klemmt fra øst, syd og vest - med enorme flygtningestrømme mod Danmark til følge - blev der trukket i mange humanitære tråde. Angsten for, hvordan denne slutspurt ville påvirke skæbnen for de mange danske og norske frihedskæmper, der var indespærret i tyske fængsler og koncentrationslejre med dertil hørende udekommandoer, var stor.

Dansk Røde Kors fik tilladelse til at sende pakker med bl.a. fødevarer til disse udsultede fanger, hvilket var medvirkende til at holde dem i live blot en smule længere, både fysisk og især nok psykisk. De var ikke blevet glemt. Deres kampe så nu ikke ud til at have været forgæves. Der blev ialt bragt 137.280 pakker alene til norske og danske fanger.

Efter sejre forhandlinger med bl.a. Himmler fik den svenske greve Folke Bernadotte tilladelse til gennem Svensk Røde Kors at danne en konvoj af hvide busser med det formål at hente kz-fangerne til Sverige. Disse køretøjer skulle samle alle skandinaviske fanger i én lejr - Neuengamme ved Hamburg.

Den 9. marts 1945 passerede 36 svenske ambulancer, 12 lastvogne og 12 sanitets- og personbiler Danmark for at oprette en teltlejr med kantiner, værksteder og sanitetsafdeling ved Friedrichsruh, 25 km fra Hamburg. Køretøjerne var malet hvide og forsynet

med røde kors og svenske flag. Besætningen var på 250 mand. I begyndelsen af april sluttede ca. 100 danske vogne sig til svenskerne. Alle disse køretøjer, rutebiler og hvad man ellers kunne fremskaffe, blev ligeledes malet hvide og forsynet med røde kors. De samledes i Padborg og drog i konvojer sydpå. Et imponerende syn!

De første fangetransporter kom efter store strabadser over grænsen ved Kruså den 8. april 1945. Der var for at undgå epidemier, der fulgte i krigens kølvand, oprettet »karantænestationer« i Kruså og Padborg. Her skulle de udsultede kz-fanger få den første menneskelige behandling i lange tider, og ud over venlighed bestod den i aflusning, bad, et måltid mad og for de flestes vedkommende en nats hvile inden den videre transport til Sverige, idet Danmark stadig var besat af tyskerne. Også de værste sygdomstilfælde blev nødtørftigt behandlet, ligesom der ved Padborg Station blev etable-

Grev Folke Bernadotte var manden bag hele redningsaktionen med de hvide busser, foråret 45.

de, at han havde haft behov for), spurgte jeg ham, om han ville tage et brev med tilbage og poste det i København.

Det ville han gerne, jeg kunne blot give ham det bag om ryggen, - problemet var bare, at jeg ikke havde skrevet det, og at jeg end ikke havde hverken papir, kuvert eller blyant! Han kiggede noget på mig, men fandt så både det ene og det andet i sine lommer, gav mig det og sagde, at jeg skulle prøve at skrive det bag hans ryg.

Det var meget besværligt, og absolut ikke risikofrit for hverken ham eller mig. Jeg skrev nu, til jeg ikke kunne holde på blyanten på grund af frostvalne fingre. Heldigvis sad min gode ven Svend på den anden side af »min« soldat, og han skrev brevet færdigt for mig.

Soldaten fik nu brevet og lovede at sætte frimærke på og poste det. Jeg var lettet, men samtidig meget lurenes ved, hvad jeg havde indladt mig på. Kunne jeg nu stole på denne ukendte tyske soldat - hvad ville der ske, hvis det blev opdaget o.s.v.?

Langt senere erfarede jeg, at min »daværende pige« (som jeg havde truffet blot 14 dage, før jeg blev arresteret) modtog brevet to dage, efter at jeg havde skrevet det.

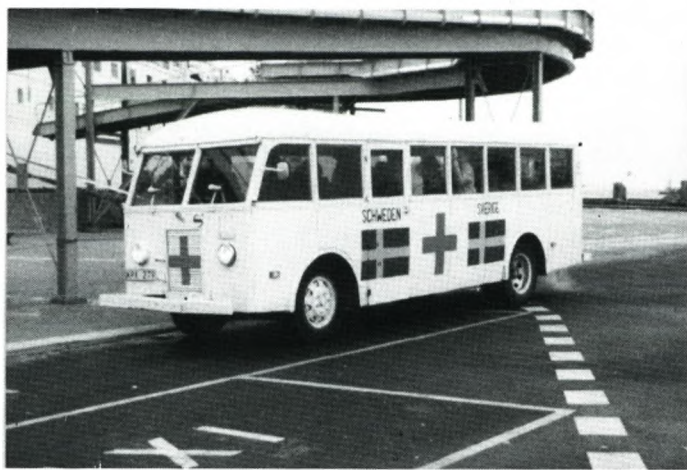
Og endnu langt senere, nemlig i skrivende stund, sidder jeg og spekulerer på, om denne ukendte tyske soldat kan siges at være indirekte årsag til, at min »daværende pige« og jeg kan fejre guldbryllup om godt et år (hva' de dog har på samvittigheden - de tyskere!).

*Ernst Nielsen
Dachau 142620*

PS: Det her omtalte brev har vi stadig og bevarer det som en kær skat!

NB: Jeg skylder at tilføje, at omtalte tyske soldat ikke havde hverken hørt eller set sin kone og sine børn siden 1939, og at jeg aldrig siden har set ham.

*Den, som leder
efter bekymringer,
finder dem som regel.*

En af de originale svenske hvide busser, der medvirkede ved hjemtransport af danske og norske frihedskæmpere fra de tyske KZ-lejre i foråret 1945.

ret et lazarettog til transport af disse syge fanger. Omkring 22.000 fanger af forskellig nationalitet blev på denne måde bjerget ud af nazismens koncentrationslejre.

Arbejdet på »karantænestationer« blev varetaget både af professionelle og frivillige hjælpere. Der var læger, sygeplejersker, chauffører, jernbanepersonel, Røde Kors, CBU (Civil Beskyttelses Udrykningskolonne) og DKB (Danske Kvinders Beredskab). De sidste tog sig af forplejningen af dem alle, til dels også fangerne.

Den 19. april meddelte greve Folke Bernadotte, at alle fanger omsider kunne evakueres fra Neuengamme, og nu hastede det. I løbet af 1 døgn samledes 126 danske køretøjer fra hele landet i Padborg, hvor de blev malet hvide og forsynet med røde kors og Dannebrog. Næste morgen drog de, så godt som alle med frivillige danske chauffører, det såkaldte »Jyllandskorps«, af sted mod Neuengamme. En stor humanitær aktion var nu på sit højeste. Selv om der kom fanger hjem både før og efter den 20. april, er netop denne dato for 4.226 norske og danske frihedskæmpere deres personlig befrielsesdag, den dag da de i svenske og danske hvide busser blev hentet ud fra helvedes forgård. 4.226 menneskeskæbner blandt mange. Såfremt denne aktion ikke havde fundet sted, ville disse fanger have delt skæbne med tusindvis af andre nationers fanger, som med skibe blev sejlet ud fra Lübeck og mistede livet under bombardement.

For at markere denne enestående begivenhed, præget af en humanitær grundholdning og af stor medmenneskelig omsorg er følgende arrangement ved hjælp af lokale kræfter og stor, frivillig indsats planlagt til **torsdag den 20. april 1995:**

Kl. 17.30

Tidligere KZ-fanger og deres pårørende, ca. 150 i alt, ankommer fra Neuengamme i busser, anført af en af de originale svenske hvide busser, til grænsen ved Kruså. Under politieskorte køres først til korsvejen i Kruså, hvor der gøres holdt og nedlægges kranse og blomster ved mindesmærket for den svenske greve Folke Bernadotte.

Kl. 18.00

Ankomst til Padborg Jernbanestation, hvor der i dagens anledning er oprettet en »karantænestation« ved baneterrænet. Bøvs borgmester, Jens Aage Helmig, byder velkommen, og Padborg Jernbanenorkester underholder med en koncert. Ældre repræsentanter for Danske Kvinders Beredskab vil være til stede som gæster i de gamle DKB-kjoler. Forplejningen varetages af frivillige fra Bov kommunale Beredskab og består af Bøf Stroganoff med øl/vand og kaffe med småkager (pris 35 kr. pr. person).

Kl. 20.00

Mindeandagt i Bov Kirke med provst Marlys A. Uhrenholt.

*Med venlig hilsen på
Neuengammeforeningens og
Dachau-Klubbens vegne.*

ERHVERVSHÆMMEDE Esbjerg afd.

Ebba og Viggo Hansen æret ved navngivning i Esbjerg

Tirsdag den 6. dec. 1994 havde vi den glæde at kunne navngive et værelse på 4. Maj kollegiet i Esbjerg. Værelset blev navngivet EBBA og VIGGO HANSEN.

Viggo Hansen var under besættelsen ansat på Varde Stålværk, hvor han fungerede som fællestillidsmand. Han var også den stærke leder af en sabotagegruppe, der foretog mange store sabotager i omegnen af Esbjerg og Varde, ligesom han stod for modtagelsen af våben fra engelske fly.

To gange saboterede gruppen Varde Stålværk. Dette var nødvendigt, da værket fremstillede de for den tyske krigsindustri - til deres tanks - så vigtige reservedele. I disse sabotager deltog også den kendte modstandsmand dr. Jørgen Kieler, med hvem han også deltog i mange andre sabotager andre steder i landet. Ebba var også tilknyttet Varde gruppen.

I 1944 blev gruppen angivet af en stikker, som foranledigede, at gruppens mandlige medlemmer blev deporteret til tysk KZ-lejr, hvorfra flere ikke kom hjem i live. Ebba blev også arresteret og indsat i dansk fængsel.

Viggo kom hjem med De Hvide Busser ved krigens slutning og genoptog sit arbejde. Han blev tillidsrepræsentant, og overfor kammerater fra besættelsestiden udfoldede han nu et stort arbejde ved at være formand for afdelingen af besættelsestidens ofre i Esbjerg. Mange kammerater kan takke Viggo for, at de fik den erstatning, som tilkom dem for deres arbejde mod tyskerne under besættelsen.

Viggo blev også valgt som næstformand i Metal Esbjerg, hvor han var højt værdsat af kammeraterne, og som tak har Metal Esbjerg påtaget sig den økonomiske del ved dette værelses navngivning.

Alle glæder sig over, at værelset navngives, medens Viggo endnu er i live - han er 85

år. Desværre opnåede Ebba ikke at se sit navn på 4. Maj kollegiet, da hun er afgået ved døden.

Jens Marius Jensen/KC

ERHVERVSHÆMMEDE Aalborg afd.

Den 1. februar 1995 skiftede vi adresse, idet vort kontor er flyttet til Sofiendalsvej 80, 9200 Aalborg SV. Samtidig har vi fået nyt telefonnummer, nemlig 98 18 58 18.

Også i åbningstiderne er der en lille ændring. Åbent torsdag 10-16, men som hidtil åbent for kammeratligt samvær torsdag 14-17.

GESTAPOFANGER Sjællands afd.

Juleaften 1994 i Mindelunden

Kontorchef Anna-Lise Clausens tale ved Gestapofangernes arrangement.

For 50 år siden var juletiden unægtelig noget anderledes end i dag, hvor vi flyver og farer afsted, for at købe mad og gaver, gerne større og flottere end sidste år. Vi har så travlt, at vi glemmer julens egentlige budskab: I dag er en evig frelser født, en frelser der ville hjælpe de svage og helbrede de syge, give glæde og fred i vores sind.

Det får mig til at tænke tilbage på en tid, hvor der var mere plads til glæde, fred og hygge, hvor højtlesning foran kaminen eller kakkelovnen, hvor man sad omkring radioen, hvad enten det var et hørespil eller det var særmeldinger man lyttede til, sidst men ikke mindst hvor familiesamværet var i højsædet.

Nogle familier var samlet for at glæde sig i hinandens

selskab, og bare nyde højtiden sammen. Andre familier var sammen for at trøste og lindre uvisheden, angsten eller sorgen, der havde taget plads i et lille hjem.

Vi ved alle, hvorfor vi netop i aften samles i Mindelunden. Vi ved også, at for manges vedkommende kan det ikke blive den rigtige jul, hvis ikke de har været her for at minde deres kammerater.

Alle har vi sikkert mistet een, vi havde kær, hvad er vel værre end at skille mor og barn, mand og hustru på så grusom en måde som det skete her i Ryvangen, og mange andre steder i landet. Jeg tror, at de modstandsfolk og KZ-fanger der i aften, landet over, mindes een eller flere af deres kammerater, har det lige så svært som moderen, der mister sit barn. Det arbejde, de engang var sammen om, de forhold, de levede under, gør, at det ikke bare er en kammerat eller ven, der ligger begravet her. Nej, det er meget mere end det. Det er en lille bid af dem selv, af deres hjerter, der ligger i disse grave, de grave der, når *de* er væk, skal minde os yngre og vore efterkommere om de ofre og lidelser, de gav for Danmark. De ofrede uden tanke for sig selv eller deres familier, de gjorde det, for at vi danskere kunne se lyset, det naturlige mørke, mærke kulden og varmen.

I denne juleaften ser vi alle lysene lyse op i mørket, og på trods af kulden mærker vi varmen, varmen fra det menneske, der står ved siden af os, varmen fra det lille håndtryk, vi måske får. Tag du også en hånd og mærk glæden ved at give, også nu her i vort fredelige land er der behov for et håndtryk nu og da.

Vore tanker i aften er ikke alene ved disse grave, vi står foran, de flyver også ud i verden, til de steder, hvor der i dag kæmpes, og til de danske, der opholder sig i de krigsramte zoner. Vi beder om, at julens fred også må nå dem.

I dyb respekt, og for de ofre der blev givet, for det arbejde der blev gjort, og med et håb om, at vi fremover vil huske, hvad der i sin tid blev sagt: De skal ikke blive glemt.

Med disse ord vil jeg ønske alle en glædelig og fredfyldt jul.

GESTAPOFANGER Århus afd.

Program for tur til København 8.-9. april 1995

Århus afd. står for dette arrangements afvikling.

Der startes den 8. april kl. 7.30 fra Randers rutebilstation. Næste opsamling Århus musikhus kl. 8.15.

Derefter køres der sydpå, med opsamling efter aftale. Sidste opsamlingssted Fredericia banegård.

Vi kører nu til Knudshoved, hvorfra der sejles til Sjælland, og vi kører direkte til Roskilde, hvor vi skal bo på Slagteriskolens kursuscenter. Forventet ankomst ca. kl. 13.00. Der spises frokost efter ankomst, og allerede kl. 14.30, kører bussen til København, hvor vi skal overvære Amagerscenens opførelse af stykket *The Sound of Music*, kl. 15.30.

Efter forestillingen returnerer vi til Roskilde, hvor der spises middag ca. kl. 19.00. Kammeratligt samvær bagefter.

Søndag efter morgenmad kører vi til Bernadottegården og bliver vist rundt.

Derefter køres til København, hvor vi deltager i Sjællandsafdelingens mindehøjtidelighed.

2 minutters stilhed kl. 12.00, derefter kransedlægnings i Rådhushallen.

Efter denne højtidelighed kører bussen til Mindelunden i Ryvangen, hvor landsforeningen og lokalafdelingerne vil nedlægge kransen.

Frokosten spises på Bernadottegården i Roskilde. Ca. kl. 17.00 returnerer vi til Jylland, hvor vi forventer at være tilbage i Randers ca. 21.30.

Pris for overnatning i dobbelt-værelse, morgenmad og frokost lørdag, og middag lørdag aften kr. 500.- Samt transport fra Jylland. Tillæg for enkelt-værelse kr. 250.- Forestilling Amagerscenen kr. 160.- Frokost Bernadottegården kr. 100.- De enkelte afdelinger yder tilskud til deres medlemmer.

Tilmelding til arrangementet, som er et specielt 50 års arrangement, til Århus afdelingen, senest 15. februar.

Tlf. 86 15 73 15 Edith Johansen. Tlf. 86 10 17 41 Henning de Place eller 86 35 63 73 sommerhus.

Bestyrelsen
Århus afd.

50 års stævne i Frøslevlejren

i dagene 16.-17.-18. juni 1995

Foreløbigt program:

1. dag

Ankomst mellem..... kl. 11.00 - 12.00
Frokost anretning..... kl. 12.00
Eftermiddagskaffe/the..... kl. 14.30
Middag 2 retter ..... kl. 18.00
Kammeratskabsaften, med sønderjyds kaffebord, underholdning v/Padborg sangkor.

2. dag

Morgenkaffe ..... kl. 8.00
Bustur ..... kl. 9.00
Frokost let anretning.... kl. 13.00
Festmiddag
2 retter mad ..... kl. 18.30
Dessert m/kaffe..... kl. 21.00
Underholdning.

3. dag

Morgenmad ..... kl. 8.00
Bustur til marsken
Stort frokost ta' selv bord ..... kl. 13.30
Kaffe efter frokost
Afrejse ..... kl. 16.00

Lokalafdelingerne vil yde et tilskud til medlemmerne.

Der arrangeres bustransport fra Sjælland og fra Randers, Århus.

Pris for ophold og forplejning ekskl. drikkevarer (overnatning) i dobbeltværelse 1163.- kr. Tillæg for enkeltværelse 75.- kr.

Reserver dagene til et stævne, der vil markere 50 året med et lødigt og oplevelsesrigt program.

Tilmelding til Århus afdelingen, der står som arrangør af stævnet.

Tlf. 86 15 73 15 eller 86 35 62 96 Edith Johansen
Tlf. 86 10 17 41 eller 86 35 63 73 Henning de Place

Endeligt program i april måned.

Edith Johansen

GESTAPOFANGERNE Sjællandsafd.

Julesammenkomst på Bernadottegården i Roskilde søndag d. 4. dec. 1994

Deltagerne mødte kl. 12 og tog plads ved de veldækkede borde sammen med beboerne.

Formanden bød velkommen og takkede, fordi vi som sædvanlig kunne afholde vores julemøde her. Han gav en kort orientering om dagens forløb, og herefter gik man i gang med spisingen.

Efter at koteletterne var vel overstået, overrakte formanden en fin juledekoration til Bernadottegården, som et af vore medlemmer havde skænket (J. Mellon og frue), samt foreningens julegave til beboerne (en check på 1.000 kr.) til hjælp til at festlig holde julen for. Efter et par julesange var desserten på bordet.

Ved sidste bestyrelsesmøde blev det vedtaget at donere et værelse, d.v.s. at udpege et værelse og opsætte en plade med foreningens navn og et indrammet skrift med foreningens formål. Samtidig gav man Bernadottegårdens bestyrelsesformand M.H. Nielsen en check lydende på kr. 5.000,-, til glæde for beboernes velfærd.

Bestyrelsen var enig om, at det skulle være det værelse, der bebos af vort mangeårige medlem Robert Mangaard. Han var tidlig med i modstandsbevægelsen, først i Dansk Samling, derpå i en militærgruppe i København. Han blev arresteret i november 43.

Før eftermiddagskaffen gik vi op i blok II til det donerede værelse. Afsløringen blev foretaget af formanden, og Robert Mangaard takkede.

Derefter gik vi ned til kaffebordene, hyggede os og sang julens sange ledsaget af dejlig musik leveret af Arne Johansson - de, der havde lyst, kunne få en swingom.

Deltagere havde en hyggelig eftermiddag i selskab med Bernadottegårdens beboere.

J.E.F.

Pigtraad-Gestapofange

Nummer 1. Februar 1995

ADRESSE- LISTE

SAMMENSLUTNINGEN AF DANSKE FANGER FRA FRIHEDSKAMPEN 1940-45

Fmd.: Jakob Jensen, Højager 12,
3230 Græsted. 42 29 19 41.
Skr.: Solveig Skjøtt, Dalsø Park 128, 3500
Lille Værløse. 42 48 56 74.
Kass.: Bernth Johannesson, Johs. V. Jen-
sens Allé 48, 4 tv., 2000 Frb., tlf. 31 16 32 84.
Bestyrelse: Villy Karlsson, Helge Kierulff,
Hans Andersen, Else Drejer, Birgit Fischer-
mann, Villy Jensen, Peter Møller Madsen,
John Nielsen, Birgit Lærche og Lillian Olsen.

BUCHENWALD-KLUBBEN

Fmd.: Hans Andersen, Sløssevej 19, 4894
Øster Ulslev 53 86 55 59.
Kass.: Ernst Steen, Vendersgade 6, 1363
København K 33 12 85 95.
Sommer: Møststien 6, Vester Lyng, 4500 Ny-
købing S. 53 41 01 20.

Odense: Carl Aage Hansen, Kærmindevej
25, 5000 Odense. 66 12 71 99.

Århus: Fmd.: Knud Andreasen, Stenbjerg
Kirkevej 6, 7752 Snedsted. 97 93 83 11.

Kass./sekr.: Niels Vognsen, Stokrosevej 21,
8330 Beder, tlf. 86 93 61 38.

Aalborg: Fmd.: Chresten Stendahl, Rindda-
len 33, 9550 Mariager, tlf. 98 54 14 26.

Kass.: Henry Jensen, Østerled 44, 9370
Hals, tlf. 98 25 18 56.

DACHAU-KLUBBEN

Fmd.: John Nielsen, Margrethevej 28, Ejby,
4070 Kirke Hyllinge. 42 40 50 87.

Kass.: Ernst Nielsen, Strandagervej 9, Mun-
kerup, 3250 Gilleleje. Giro 6 45 87 18. tlf. 49
71 86 59.

LANDSFORENINGEN ERHVERVSHÆMMEDE FRA FRIHEDSKAMPEN

Fmd.: Bernth Johannesson, Johs. V. Jen-
sens allé 48, 4 tv., 2000 Frederiksberg.
31 16 32 84.

Kass.: Richard Tue Andersen, Randersvej
75, 8200 Århus N. 86 16 92 42.

Giro 5 43 27 23.

Omegnsafdelingen:

Fmd.: John Nielsen, Margrethevej 28, Ejby,
4070 Kirke Hyllinge, 42 40 50 87.

Kontoret: Kongevejen 252, 3.sal, 2830 Vi-
rum. 45 85 58 98. Giro 8 81 17 88. Kontortid
for sociale sager: Tirsdag 10-12. Sommerfer-
rie: 3/6-31/8.

Esbjerg afd.: Fmd.: Marius Jensen, Jagt-
vænget 22, Hjerting, 6710 Esbjerg V.

Tlf. 75 11 64 18.

Kontor: Gammel Fritidscenter, Grønne-
vangsvej (ved Østerbycentret), 6700 Es-
bjerg. Åbent hver onsdag kl. 14-17.

Sydøstjysk afd.: Fmd.: Jens Jac. Jensen,
Frederik den III vej 3, st, 7000 Fredericia. 75
92 54 57.

Kontor: Vendersgade 28, tlf. 75 93 29 73,
åbent tirsdag 14-16.

Kolding: Kontor: Staldgården.

Åbent torsdag kl. 14-16. 75 53 18 84.

Odense afd.:

Fmd.: Alice Kofoed, Ølstedgårdsvænget 6,
5230 Odense M., 66 15 89 99.

Kass.: Ruth Gjersing, L.A. Ringsvej 92, 5230
Odense M, tlf. 66 14 27 16.

Sydfyns afd.: Fmd. og konsulent: Hjarne
Ditlevsen, Løkketoften 15, 5700 Svendborg.
Kontor: tlf. 62 20 15 52 (bedst kl. 08.00-
11.00).

Sjællands afd.: Fmd.: Mogens Henrik Niel-
sen, Nystedvej 14, Veddelev, 4000 Roskilde.
46 75 77 13.

Kass. Villy Jensen, Lindevej 12, 3200 Helsin-
ge. 48 79 45 91.

Aalborg afd.: Fmd: Børge Dahl, Herskind-
sgade 9, 9000 Aalborg, 98 12 84 92.

Kontor v/ Børge Jensen, Sofiendalsvej 80,
9200 Aalborg SV. 98 18 58 18.

Åbent torsdage 10-16. Åbent for kammerat-
ligt samvær torsdag 14-17.

Århus afd.: Fmd. Wilfred Thomsen, V. Stuc-
kenbergsvej 25 st, 8210 Aarhus V, tlf. 86 10
41 25.

Kass. Carlo Hansen, Randersvej 518, 8380
Trige, Tlf. 86 23 17 35.

Centrets adresse: Skovvangsvej 220, 8200
Århus N. 86 16 91 18 i åbningstiden: Tirsdag
og torsdag kl. 10-12.

LANDSFORENINGEN GESTAPOFANGERNE

Fmd.: J.E. Finderup, Gadstrupparken 3,
4621 Gadstrup, tlf. 42 39 09 91.

Kass.: Else Bentzen, Nørre Boulevard 62,
8900 Randers, tlf. 86 42 69 61, Giro 207 13
04.

Randers afd.: Fmd.: Frode Greve Rasmus-
sen, Lyngdalvej 18, 8500 Grenå. 86 30 90 76.

Kass.: Ejnar Hulten, Møllevej 69, Hornbæk,
8900 Randers. 86 41 81 81.

Sjællands afd.: Fmd.: Axel Lauritzen,
Lundtofteparken 42, 2 tv. 2800 Lyngby.
42 88 12 42. Sommer: 44 65 05 11.

Kst. Kass.: Jytte Gajhede, Vejlands Allé 95,
2300 København S, 31 58 16 55.

Giro 170 30 72.

Århus afd.: Fmd. Edith Johansen, Sand-
kåsvej 2, 8210 Aarhus V, tlf. 86 15 73 15.

Kass.: Henning de Place, Jordbrovej 23,
8200 Århus N, 86 10 17 41, giro 1 27 64 92.

FORENINGEN AF GESTAPOFANGER FRA BESÆTTELSEN

Fmd.: Solveig Skjøtt, Dalsø Park 128, 3500
Lille Værløse. 42 48 56 74.

Kass.: Salle Fischermann, Toftekærsvvej 28
C, 2820 Gentofte. 31 65 89 90.

HANNOVER-STÖCKEN

Fmd.: Peter Møller Madsen, Sjælør Boule-
vard 12, 2.tv., 2450 Kbh. SV. 31 16 60 98.

Kass.: Carl Adolf Sørensen, Egernvej 24,
8270 Højbjerg. 86 27 23 47.

HORSERØD

Fmd.: Villy Karlsson, Toftekærsvvej 116, 2860
Søborg. 39 69 86 62.

Kass.: Gertrud Stjernholm Nielsen, Ved Bel-
lahøj 23 B, 7. sal. 2700 Brønshøj.

NEUENGAMME-FORENINGEN

Fmd.: Helge Hansen, Hovedgaden 38, 4350
Ugerløse, tlf. 53 48 80 09.

Kass.: Søster Lærche, Immerkær 25, 2.tv.,
2650 Hvidovre. 36 75 58 03.

RAVENSBRÜCK-GRUPPEN

Astrid Blumensaadt, Carlsgade 5, 5000
Odense C. 66 12 79 08.

SACHSENHAUSEN-FORENINGEN

Fmd.: Peder Søgård, Amerikavej, 7,4. th.,
1756 København V. 31 23 02 14/55 44 10 32.

Kass.: Emmy Eskildsen, Nansensgade 22,
5000 Odense C. 66 11 92 52.

Odense: Evald Lægteskov, Granparken
128, 5240 Odense NØ. 66 10 24 15.

STUTTHOF-FORENINGEN

Fmd.: Helge Kierulff, Kidhøj 10, 2880 Bag-
sværd. 44 98 11 77.

Kass.: Hertha Berthelsen, Landlystvej 72,
2650 Hvidovre. 36 75 97 13.

THERESIENSTADT-FORENINGEN

Fmd.: Birgit Krasnik Fischermann, Fredens-
vej 1 A, 3, th., 2920 Charlottenlund. 31 63 82
55.

Kass.: Heinz E. Hess, Elverhøjvej 1 C, 2730
Herlev. 44 94 44 41.

Frihedsfondens postadresse er: Æbelø-
gade 1 st, th., 2100 København Ø. Telefon 39
27 35 00. Åbent tirsdag, onsdag og torsdag
kl. 10-15.

FERIEMULIGHEDER:

Anholt: Ejes af De Erhvervshæmmede. 12
senge. Adresse: 4. Maj-huset, 8582 Anholt
by. Henv. til S.E.F. Skovvangsvej 220, 8200
Århus N. Telefon 86 16 91 18, i kontortiden
eller Rich. Tue, 86 16 92 42 (sommerhus 86
55 84 64) Ansøgning om ophold i højsæso-
nen skriftligt senest den 1. februar.

Kegnæs: Ejes af Kammeraternes Hjelpe-
fond. Se øverst bladets side 2.

»Nors Hovedgård«: Selvejende institution.
12 senge. Adresse: Hindingvej 38, Nors,
7700 Thisted. Henv.: Alex Bindeballe, 97 98
11 95.

Smidstrupphytten: Ejes af Foreningen af
Gestapofanger fra Besættelsen. 4 senge.
Henv. til: Solveig Skjøtt, Dalsø Park 128,
3500 Lille Værløse. 42 48 56 74.